Problemi sjevernog Jadrana 23 (2025), str. 109–147

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons CC-BY-NC 4.0.
This work is licensed under a Creative Commons CC-BY-NC 4.0. International License.

Branimir Paškvan, Nina Spicijarić Paškvan

METODOLOŠKI PRISTUP TOPONOMASTIČKOM ISTRAŽIVANJU CRESKO-LOŠINJSKOG ARHIPELAGA

Branimir Paškvan
Sveučilište u Rijeci
Akademija primijenjenih umjetnosti u Rijeci
Ulica Slavka Krautzeka 83, HR – 51000 Rijeka
bpaskvan@apuri.uniri.hr

Dr. sc. Nina Spicijarić Paškvan
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci
Ružićeva 5, HR – 51000 Rijeka
nspicijaric@hazu.hr

DOI: 10.21857/ydkx2cg5r9
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 15. 10. 2025.
Prihvaćeno: 15. 12. 2025.
UDK: 81'373.21(497.572)

Od 2022. na otocima Cresu i Lošinju provodi se toponomastičko istraživanje radi sustavnog prikupljanja i analize mjesnih toponima. Obuhvaća četiri cjeline: proučavanje povijesne, jezične i kartografske građe; terenski rad s ispitanicima uz metodu kognitivne mape; transkripciju i etimološku obradu podataka te izradu digitalne karte u programu QGIS. Cilj je obogatiti istraživanja jadranskog prostora i prikazati primijenjenu metodologiju.

Ključne riječi*: toponimija u QGIS-u; toponomastička metodologija; metoda kognitivne mape u stvarnom vremenu; toponimizacija kao metoda navigacije; Cres i Lošinj.*

Uvod u istraživanje i metodologiju istraživanja

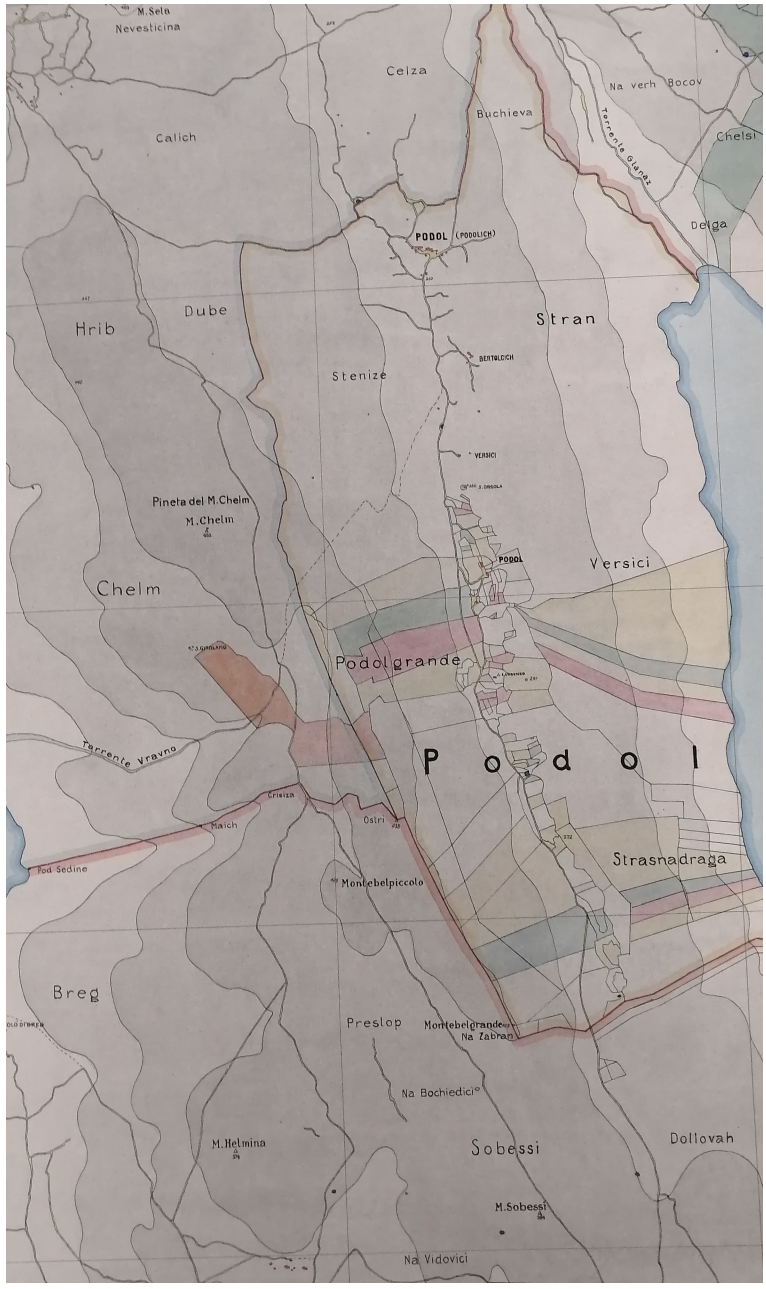
Toponomastička obrada cresko-lošinjskog arhipelaga velik je zahvat koji zahtijeva posebno pripremljenu metodologiju. Samo na otoku Cresu, najvećemu jadranskom otoku površine 405,8 m^2 (Krivičić 1993), očekujemo više od tisuću, a možda i više od dvije tisuće toponima. Toponomastička obrada podijeljena je

stoga na više manjih cjelina. Cjeline su određene prema zonama interesa lokalnih informanata. Određena su *toponomastička ishodišta* ili *jezični iradijacijski centri*, kojima su pridružene *toponomastičke zone*[1] približno ujednačenih prostornih proporcija i koliko-toliko ujednačenih toponimijskih depozita. Kako su se te zone, definirane kretanjem informanata po terenu iz pretežito zanimanjem određenih (stočarstvo, ratarstvo, ribarstvo) motiva, uglavnom poklapale s katastarskim općinama, upravo je ta teritorijalna podjela poslužila kao osnova za zoniranje, a samim time i podjelu faza istraživanja. Iako katastarski planovi ne definiraju idealno područja jezičnih iradijacija, oni su primarno prostorno definirane zone, što znatno olakšava zoniranje, koje u suštini i jest prostorno kategoriziranje. Drugim riječima, prostorne jedinice odredile su opsege pojedinačnih istraživanja, a one se u velikoj mjeri, iako ne i posve, podudaraju s toponomastičkim zonama. Primjerice, dio toponima koje primarno poznaju Lubeničani ostaje obrađen pod prostornom zonom Pernata (npr. priobalni dio *Crnikova* ili rt *Punta Glavina*), a dio onih koje poznaju stanovnici Merga obrađen je u zoni Vodica (npr. *Šubaška lokva* ili *Zidimer*) ili Loznatog (*Sveta Ursula, Dragarski*).

Na taj način, osim praktičnijeg zoniranja, dobivamo i jasniju stratifikaciju toponomastičkih rubnih zona, dakle jezičnih zona koje se vrlo često u većoj ili manjoj mjeri preklapaju. Nama dakle nije bitno pripadaju li neki toponimi toponomastičkoj zoni Lubenica ili Pernata, tj. ne moramo ulaziti u dvojbe oko pitanja komu toponimi jezično pripadaju jer je činjenica kako kao granični toponimi pripadaju objema jezičnim zonama, a mi smo ih podijelili prostornom logikom. Prostorna se podjela dakle u najvećoj mjeri oslanja na podjelu katastarskih općina, a ona se u dobroj mjeri poklapa s podjelom posjeda stare creske vlastele (usp. Lemesich 1913), koju smo pritom također konzultirali. U situacijama u kojima je takvo zoniranje znatno odudaralo od rasporeda toponomastičkih zona ustanovljenih anketiranjem ispitanika obavljene su i dodatne korekcije kojima se došlo do konačnog rasporeda prostornih zona.

Podjela cresko-lošinjskog arhipelaga prema prostornim zonama: Beli – Tramuntana, Dragozetići, Predošćica, Cres, Loznati – Krčina, Merag, Orlec, Valun – Podol, Pernat – Zbićina, Lubenice, Martinšćica – Grmov, Stivan, Vrana – Zbišina – Hrasta, Belej – Verin, Osor – Loze – sjever Lošinja, Nerezine – Garmožaj, Punta Križa, Sv. Jakov, Ćunski – Kurila – Srakane, Mali Lošinj, Veli Lošinj, Ilovik – Oruda, Susak i Unije.

[1] Skračić (2009: 148) ovako objašnjava te pojmove: „Toponomastičkim ishodištem ili (jezičnim) iradijacijskim centrom nazivamo naseljeno mjesto čiji su stanovnici svojim idiomom i za svoje potrebe izvršili imenovanje. Ta zona jezične iradijacije najčešće obuhvaća naselje i gospodarski prostor koji ga okružuje (do iradijacijske zone susjednog naselja)…“

Slika 1. Ilustrativan primjer karte posjeda creske vlastele prema Lemesich 1913.

Metodološki je svako pojedinačno istraživanje toponomastičkih zona jedna cjelina koja se može promatrati i odvojeno od ostalih zona i kao jedinica u širem sustavu. Kada se promatra kao zasebna cjelina, obrađuje se u većoj mjeri kroz etimološko-motivacijsku analizu te leksikološko-gramatičku, što mi nazivamo kvalitativnim istraživanjem. Usto, provodi se i kvantitativno istraživanje koje toponomastičke zone promatra kao dio veće cjeline, a analizira ih pomoću komparativne metode.[2]

Istraživanja se na svojoj etimološko-motivacijskoj razini metodološki oslanjaju na standarde postavljene u radu zadarskoga toponomastičkog kruga[3] (usp. izdanja Centra za jadransku onomastiku i etnolingvistiku, Sveučilište u Zadru) i suvremenu toponomastičku teoriju i praksu.

Rad se metodološki može podijeliti u četiri važne cjeline od kojih se svaka sastoji od po nekoliko jasno odredivih faza rada. Cjeline i faze nabrajamo po nekom uobičajenom dijakronijskom redu primjene, uz napomenu kako takva linearna struktura nipošto nije sveto pismo, dapače, neki se segmenti te strukture ciklično i ponavljaju već ovisno o potrebi i specifičnom razvoju istraživanja. Prva cjelina sastoji se od kabinetskog rada, koji se uobičajeno svrstava u pripremne radnje prije samog izlaska na teren. Druga je cjelina terenski rad, koji je u ovoj metodologiji posebno razrađen, treća je cjelina analiziranje i sistematizacija građe, a četvrta predstavljanje rezultata.

1. Izučavanje građe

Toponomastičko istraživanje započinje izučavanjem pisane povijesne, jezične, kartografske i arhivske građe. Tu cjelinu, radi preglednosti sadržaja, dijelimo u dvije faze koje ne treba shvatiti kao kronološki niz nego kao dvije cjeline koje se sinkronijski isprepliću.

U prvoj fazi istražuju se toponomastički ambijent toponomastičkog izvorišta i bliže okolice kroz povijesnu i suvremenu građu te kartografske materijale. Što se povijesne građe tiče, Cres i Lošinj, nažalost, općenito nisu temeljito obrađeni te se većina centara i pripadajućih im zona našeg istraživanja u njima ni ne spominju. Iznimke su, naravno, Cres i Osor kao antički centri koji se nešto češće spominju u povijesnoj građi.

I dalje je najcjelovitiji rad o otocima Cresu i Lošinju Stražičićeva knjiga *Otok Cres. Prilog poznavanju geografije naših otoka* (1981). Od autora u čijim je radovi-

[2] Za više o kvantitativnim metodama u suvremenoj toponomastici vidi primjerice u: Tent 2015.

[3] Dalje u tekstu zadarske škole.

ma moguće naći povijesne podatke o otoku Cresu i Lošinju izdvajamo Fortisa (1771), Imamovića (1987), Matijašića (1990) i Bertošu (2020), dok su o arheološkim istraživanjima pisali Mohorovičić (1954), Mirosavljević (1959), Fučić (1990), Ćus Rukonić (2013) i dr. Istražena je i građa vezana uz mjesne govore Cresa (Tentor 2020/[1907]), Orleca (Houtzagers 1985a, 1985b), Dragozetića (Sintich 1995), Belog (Velčić 2003), Ustrina (Miloš 2015) uz jezične zanimljivosti koje u svojim *Sličicama iz Cresa* donosi Dobrović (2006) ili pak Rakovac u *Kvarnerskom otočkom lucidaru* (2006).

Isto tako, konzultirani su radovi i studije koji obrađuju toponimiju promatranog područja ili koji je se na neki način dotiču. Prva detaljnija obrada cresko-lošinjskih toponima može se pronaći u Skokovoj knjizi *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* iz 1950. godine. U okviru toponomastičkih istraživanja istočnojadranskih otoka Skok (1950: 34–53) zasebno je obradio toponimiju Cresa i Lošinja te njima susjednih manjih otoka. Toponimom Lošinja bave se radovi Mate Brozičevića (1973), Nikole Crnkovića (1988) i Žarka B. Veljkovića (2012). Romansko-slavenski dodiri na cresko-lošinjskom arhipelagu tema su Nade Vajs i njezina rada *Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana* (1982), Dunje Brozović Rončević *Romansko-hrvatski dodiri u toponimiji Istre i kvarnerskih otoka* (1998) te Šimunovićevih radova: *Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije* (1984 – 1985), *Cresko-lošinjska sutvija i u vezi s njom* (1991) i *Pabirci iz cresko-lošinjske dijalektologije i toponimije* (1998). Na cresko-lošinjsku toponimiju Šimunović se osvrće i u knjizi *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora* (2005).

Detaljna etimologija i općenito toponimi Osor i Cres obrađeni su u doktorskoj disertaciji *Istraživanja predslavenskoga sloja u hrvatskoj toponimiji* (2013) Dubravke Ivšić Majić, a njima se bavi i Petar Šimunović u članku *Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj.*

U drugoj fazi stvoren je početni korpus na osnovi kartografske građe. Konzultirane su povijesne karte iz izdanja *Stari zemljovidi otoka Cresa* (2000) i *Otok Cres na starim kartama* (2017) autorice Mirele Slukan-Altić, Hrvatska osnovna karta (HOK), Registar geografskih imena (RGI) s Geoportala te u konačnici i rijetka i iznimno vrijedna topografska građa iz zbirke karata *Carta dell'isola di Cherso 1-15000*[4] creskog autora Nikole Lemešića (Nicolò Lemesich) iz 1913. godine. U korpus su uvrštеni i toponimi koje je popisao i ubicirao Blaž Jurišić u svojem radu *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja* (1956).

[4] Zahvaljujemo prof. emer. Jurju Sepčiću, koji nam je to izdanje ustupio na uvid.

2. Terenski rad

Terenski rad zauzima središnje i najvažnije mjesto u našoj metodološkoj matrici. Imenovanje prostora i prostornih odnosa kao i sva kasnija upotreba tih koncepata odvijaju se u najvećoj mjeri upravo u fizičkome prostoru koji se imenuje uz sudjelovanje primarno lokalnih korisnika prostora. Naravno, postoje i slučajevi procesa imenovanja, a posebno često i komunikacije koja uključuje toponime izvan predmetnoga fizičkog okruženja, ali takve su distopijske komunikacijske prakse (npr. razgovor o objektima ili zbivanjima na nekoj fizički udaljenoj lokaciji ili prostorno planiranje koje se odvija u uredima udaljenim od lokacija) besmislene bez one inicijalne veze prostora i korisnika prostora. Zato će i naša metodologija biti primarno usmjerena na što neposredniji odnos ispitivača, ispitanika i fizičkog prostora.

Nakon istraživanja pisanih izvora i literature istraživanje se premješta na fizičko mjesto koje je predmetom obrade, odnosno u direktan kontakt kako sa samim terenom tako i s ispitanicima – ključnim osobama u prijenosu znanja o konceptualizaciji tog prostora procesom toponimizacije.

U tradiciji terenski orijentirane toponomastike koja se baštini od Petra Šimunovića i posebice Vojmira Vinje Skračić (2011: 146–156) posebnu pažnju posvećuje komunikaciji sa živim govornicima *in situ*. Njegova se metoda bazira na anketi koju provodi uz pomoć karata (u situacijama u kojima se ne koriste digitalne karte to su bile tzv. „karte bjelice“, ručno rađene karte s konturama i izohipsama, a bez toponima) i snimanje tonskog zapisa diktafonom. Toponimi se bilježe i na kartu bjelicu tako da se na odgovarajuću poziciju bilježi referentni broj, čime se ujedno vrši i ubiciranje. Pod istim referentnim brojem bilježi se toponim i u kazalu toponima (Skračić 2011: 155).

Poznavanje terena od strane ispitivača nužna je pretpostavka za razumijevanje iskaza ispitanika. U slučaju cresko-lošinjskog arhipelaga ispitivači i autori ovih redaka nisu imali potrebu obavljati posebne pripremne radnje jer otok dobro poznaju i s kopna i s mora s obzirom na to da ga redovito posjećuju više od 40 godina. Unatoč tomu, prikupljanjem kartografske građe dodatno su se osposobili za terenski stadij istraživanja.

Što se informanata tiče, cilj je bio primarno doći do autohtonih[5] ispitanika starije životne dobi, i to iz velikog broja centara toponimijskog imenovanja terena. Sukladno tomu, priprema je trajala više mjeseci prije prvog odlaska na teren

[5] Pod terminom *autohton* mislimo na govornike koji su odrasli u geografskom arealu koji je predmetom istraživanja, više v. §2.2.

za vrijeme koje je telefonskim kontaktiranjem stvorena baza kontakata čitave mreže informanata, mahom starijih otočana koji su svoje djetinjstvo i mladost proveli na creskim pašnjacima i/ili u ribolovu, a kojih dobar dio i danas živi u rodnome mjestu.

2.1. Alati

Ispitivači su se u terenskom radu u prvom redu služili digitalnim snimačem zvuka i Hrvatskom osnovnom kartom (HOK) mjerila 1 : 5000. Ubiciranje se odvijalo na licu mjesta uz prisutnost informanata, a tonski zapisi preslušavali su se naknadno u tišini ureda. Zbog vremešnosti autohtonih ispitanika, istraživanje je u većoj mjeri rađeno statično, uz upotrebu navedene karte, tj. karata. Dodatni izvori na terenu bili su katastarski plan na mrežnoj stranici https://oss.uredjenazemlja.hr/map te OpenStreetMap (OSM). HOK je svakako topografski najpreciznija dostupna karta koja pruža velik broj informacija o terenu. Uz detaljan prikaz fizionomije, na njoj se nalazi razmjerno velik broj toponima, a ono što ju čini posebno vrijednom za istraživanja na jadranskome priobalnom području jesu markacije suhozida koje se u dobroj mjeri poklapaju sa stanjem na terenu. Katastarski plan korišten je primarno kao dopuna za dobivanje toponimijskih oblika jer u adresama čestica pruža likove koji se ne nalaze često na HOK-u, a koji mogu pomoći ispitanicima da se prisjete naziva koji im eventualno promaknu u fazi virtualne šetnje. Kao topografska dopuna HOK-u korišten je OSM jer suvremena mreža cesta i naselja dobrim dijelom ne postoji na HOK-u, a od posebne su koristi i markacije slojeva raslinja koje su u nekim slučajevima bile presudne za razumijevanje promjena na terenu. Uz OSM, za detekciju promjena u raslinju i/ili izgrađenosti urbanih predjela povremeno je korištena i orto-foto podloga katastarskog plana (posebice podloga iz 1968. kao najstariji dostupni sloj i podloga iz 2023./2024. kao najnoviji dostupni sloj).

2.2. Ispitanici

Kao što smo već naglasili, autohtonost se smatra vrlo važnim svojstvom ispitanika jer ispitanik koji nije autohton uglavnom poznaje manji broj toponima u određenome prostornom arealu, ali – što je još važnije – on slabije poznaje referente u prostoru i same jezične likove, pogotovo one koji se prenose dugi niz generacija. Horvat (2018: 90) ispravno povezuje kriterije za ispitanike s onima u dijalektološkim istraživanjima. Lokalni idiom, baš kao i lokalna toponimija, čuvari su lokalnih znanja i tradicija. U ovome specifičnom trenutku u povijesti naših krajeva, kada pred našim očima nestaje tisućljetni svijet malih seoskih za-

jednica koje su živjele od zemlje i mora unutar svojih uskih teritorijalnih areala, za razumijevanje bogatoga toponimijskog nasljeđa od presudne je važnosti da ispitanik bude pripadnik te danas izumiruće kulture.

Već je Skračić (2011: 147) upozoravao kako bi trebalo voditi računa o tome da „ispitanici budu relativno stariji ljudi (ali ne senilni), zdravoga govornog aparata, koji nisu pretjerano 'kontaminirani' standardnim jezikom, koji nisu predugo izbivali s ispitivanog područja i koji na koncu dobro poznaju ispitivani prostor". U vrijeme pisanja toga rada govornici koji su rođeni primjerice 1930. imali su 81 godinu, dok danas imaju 96 godina i čine znatno manji dio populacije. Prema našem iskustvu s terena, lokalni stanovnici rođeni prije konca Drugoga svjetskog rata znatno su bolji ispitanici od onih rođenih u SFRJ iz vrlo prozirnog razloga – ljudi predindustrijskog doba mahom su svoje djetinjstvo provodili u *kampanji* i na *pasarama* unutar uskih okvira seoskih teritorijalnih areala. Već 50-ih godina 20. stoljeća način života drastično se mijenja, brojne novonastale tvornice povlače stanovništvo u lokalne i regionalne centre.[6] Istovremeno s tim promjenama događaju se i promjene u jeziku, pa tako danas u primorju i na otocima znatno opada broj ljudi koji se služe lokalnim idiomom, bilo čakavskim dijalektom bilo venetskim idiomima, što znatno narušava vezu govornika s lokalnom toponimijom koja čuva stare dijalektalne naglasne i tvorbene sustave (usp. *Zàmet* umjesto *Zamȅt* u Rijeci te *Viškovo* umjesto *Viškòvo* u okolici Rijeke).

Horvat (2018: 90) postavlja znatno strožu varijantu tih kriterija i navodi kako „ispitanik mora govoriti mjesnim govorom te u njegovu govoru ne smije biti prisutan utjecaj standardnoga jezika ili kojega drugog govora (zbog čega je poželjno da je riječ o osobi koja je rođena u naselju i kojoj su i predci i partner iz istoga naselja)". Mi ćemo tu konstataciju ublažiti i prilagoditi realnom stanju na području cresko-lošinjskog arhipelaga u ovom trenutku. U ispitanike smo uključili i one koji ne govore lokalnim mjesnim govorom, pogotovo ako su odrasli na otoku, jer time zapravo zadovoljavaju temeljnu karakteristiku autohtonosti kako smo ju prethodno definirali. One pak koji govore lokalnim idiomom nismo još razdvajali na one u čijem je govoru prisutan utjecaj standardnoga jezika jer je među više od 70 ispitanika do sada konzultiranih za svega jednoga moguće ustvrditi tako rigorozan kriterij. Umjesto tako strogih kriterija postavljeni su fleksibilniji kriteriji koji su promatrani kao slijed prioriteta. Prema tim prioritetima određivala se i prednost u slučajevima neujednačenih iskaza.

[6] Moderna uljara u Cresu izgrađena je 1940. (v. Stražičić 1981: 233); 1947. godine osnovano je Brodogradilište Cres, a 1950. započelo je raditi Brodogradilište Mali Lošinj; brodarsko poduzeće Lošinjska plovidba osnovano je 1958. (IP: Lošinj; Cres, grad).

Za potrebe određivanja kvalitete ispitanika stoga se ne koristimo autohtonošću kao mjerilom, nego autentičnošću ili vjerodostojnošću. Autentičnost promatramo kao proporciju relevantnosti ispitanika, a procjenjujemo ju na osnovi nekoliko faktora: (1) poznavanje lokalnog idioma, (2) dosljednost u govoru – prije svega naglascima, (3) životno razdoblje u kojem se osoba kretala krajolikom i (4) profesija. Visoko relevantnima smatralo se ispitanike kojima je lokalni idiom materinski jezik, koji se njime koriste dosljedno i koji su bili što dulje vezani za kretanje po kraju koji je predmetom istraživanja. Ispitanici koji su zadovoljavali navedene kriterije smatrani su maksimalno autentičnima i njihovi su iskazi imali status prioriteta u situacijama nepodudarnih iskaza. Maksimalnu autentičnost zbog praktičnosti nazivamo autentičnošću prvog reda, a daljnje stupnjeve autentičnošću drugoga, trećeg i četvrtog reda. Ako se ispitanik ne služi lokalnim dijalektom, ali je dosljedan u primjeni naglasaka u svojemu govoru, kreće se predmetnim krajolikom od malena i zanimanjem je vezan uz kretanje krajolikom, njegova je autentičnost drugog reda. Ispitanici tih karakteristika, premda ne govore lokalnim dijalektom, mogu biti iznimno vrijedni. Kao primjer navodimo ispitanika[7] porijeklom iz štokavskog dijela otoka Paga koji je zadržao svoj dijalektalni izričaj, ali je kao pastir i lovac s višedesetljetnim stažem na Cresu izvrsno poznavao i geografski areal i lokalne toponime koje je naučio od autohtonih pastira i lovaca koji su u međuvremenu preminuli. Njegova autentičnost provjerena je dosljednošću u naglašavanju toponima i usporedbom izgovora onih toponima koje smo dobili i od drugih, autohtonih ispitanika (koji nisu znali ubicirati toponime, ali su za njih čuli od svojih starih). Ako ispitanik pak nije zadovoljavao prva dva kriterija, njegova je autentičnost trećeg reda, dok onaj sa zadovoljenim zadnjim kriterijem spada u autentičnost četvrtog reda. S ispitanicima autentičnosti trećeg i četvrtog reda razgovarali smo tek iznimno zbog njihova doprinosa kvaliteti anketiranja ispitanika prvog i drugog reda autentičnosti iz razloga koje opisujemo dalje u tekstu.

Što se broja i roda ispitanika tiče, u ispitivanjima smo slijedili upute zadarske škole i nastojali smo što je češće bilo moguće intervjuirati više govornika istovremeno, po mogućnosti različitih spolova. U većini slučajeva u tome smo i uspijevali, a u nedostatku posve autentičnih govornika kombinirali smo i susjede i članove uže i šire obitelji iz srednjih i mlađih naraštaja. Ti su ispitanici, premda ne najvišeg reda autentičnosti, bili iznimno korisni zbog pozitivnoga psihološkog djelovanja na najstarije i najvjerodostojnije ispitanike, koji su

[7] Podatci o ispitaniku i svim ostalim ispitanicima poznati su autorima. Nisu navedeni zbog zaštite osobnih podataka.

nerijetko bili zašli i u deseto desetljeće. U obiteljskoj i prijateljskoj atmosferi ti su govornici bili opušteniji, motiviraniji i fokusiraniji te su s mlađim ispitanicima[8] govorili svojim mjesnim govorom.

2.3. Metoda kognitivne mape[9] u realnom vremenu

Zbog vremešnosti „najkvalitetnijih" ispitanika, metoda izlaska na teren bila je uglavnom ograničena na izlazak na *uskod* ili dvorište kuće domaćina. Zbog toga je trebalo primijeniti alternativnu metodu izlazaka na teren koju ćemo kratko i opisati.

Ispitivačku metodu kojom smo se uglavnom koristili nazivamo *metoda kognitivne mape u realnom vremenu* (eng. *The Real-Time Cognitive Map*). *Cognitive Map* jest koncept koji je uveo Tolman (1948) pokušavajući u svojem eksperimentu s labirintom objasniti sposobnost štakora da „uče" prostor. Kognitivna je mapa mentalna predodžba o fizičkom prostoru kojom se koriste štakori kada za cilj imaju doći od točke A do točke B u fizičkom prostoru. Istu sposobnost imamo i mi, ljudi: kada trebamo doći do dućana, zamišljamo određene prostorne informacije potrebne za ostvarenje svojeg puta. S obzirom na to da se u svojoj toponomastičkoj metodi svjesno koristimo tom sposobnošću imaginacije stvarnih prostornih relacija kako bismo se kao ispitivači verbalnom i neverbalnom komunikacijom povezali s ispitanicima i kako bismo u realnom vremenu „krenuli" i „promatrali" fizički prostor kroz njegovu mentalnu projekciju (kognitivnu mapu), metoda je dobila specifičnu oznaku „u realnom vremenu". Ono što je pritom jako bitno jest da su kognitivne mape ispitivača i ispitanika podudarne u mjeri koja je potrebna za sinkroniziranu *orijentaciju* i zajedničku *navigaciju* prostorom.

Ovdje trebamo zastati na trenutak i pojasniti razliku između pojmova orijentacija i navigacija. Orijentacija se odnosi na sposobnost određivanja pozicije (eng. *location*) i usmjerenja (eng. *heading*) (gdje se nalazim i u kojem smjeru gledam/idem). To uključuje ažuriranje položaja i smjera za vrijeme kretanja (eng. *spatial updating*). Riječ je prije svega o *spoznajnom/perceptivnom* procesu (percepcija orijentira, upotreba informacija s kompasa, vizualno-prostorno ažuriranje).

[8] Mlađi ispitanici lokalni govor rabe uglavnom još samo u komunikaciji sa starijim članovima obitelji i zajednice.

[9] Konceptu *kognitivne mape* blizak je koncept *mentalnoga krajobraza* (eng. *mindscape*) (v. Maarten 2006). Termin je preuzet iz Oxfordove publikacije *Encyclopedia of Semiotics* (Bouissac 1998: 419), gdje je definiran kao: „internal space of contemplation that has reference to an external reality that is equivalent to the world".

Navigacija obuhvaća kompleksniji proces koji uključuje planiranje i izvođenje kretanja od točke A do točke B, tj. kognitivan proces pronalaženja puta (eng. *wayfinding*) i fizičko kretanje (eng. *locomotion*) (usp. Montello 2005). Ona obuhvaća donošenje odluka, planiranje rute, korištenje orijentacije i korištenje (ili stvaranje) mentalnih reprezentacija prostora. Među tim pojmovima dolazi do zbrke jer su izrazi poput orijentacijskog trčanja i sportske orijentacije i sl. u sportu uobičajeni, no ti pojmovi u sebi sadrže ideju kretanja koja bi trebala biti vezana uz pojam navigacije, a ne orijentacije.[10] Dakle, orijentacija je određivanje položaja u prostoru, dok navigacija podrazumijeva planiranje i provedbu kretanja u prostoru uz *de facto* kontinuirano ponavljanje orijentacijskog procesa, odnosno repozicioniranje radi kretanja prema zacrtanom cilju.

Koncept *kognitivne mape* kao unutarnje metričke reprezentacije, odnosno predodžbe prostora koju mozak gradi za planiranje ruta od Tolmana nadalje postao je široko prihvaćen među teoretičarima navigacije, napose neurobiolozima (usp. Jaeger et al. 2023). Psiholozi su elektropsihološkim metodama detektirali čak i kortekse mozga koji kod ljudi podupiru prostorne kodove nalik karti (eng. *map-like spatial codes*), a koji služe za uvezivanje tih mapa uz fiksne orijentire (eng. *landmark*) u okolišu (usp. Epstein et al. 2017). Drugim riječima, danas postoje i neurobiološke potvrde procesa kojima mozak integrira informacije o lokaciji (eng. *place cells*), orijentaciji (eng. *head-direction cells*) i udaljenostima (eng. *grid cells*) kako bi formirao koherentnu mapu prostora. Taj nam sustav omogućuje fleksibilno planiranje novih putanja na temelju naučenih lokacija ciljeva i prepreka, a to je upravo proces koji nam je potreban da bismo zajedno s ispitanicima identificirali toponimiju nekoga geografskog areala.

2.4. Faze procesa prostorne navigacije

Proces prostorne navigacije obuhvaća više radnji. Temeljni su preduvjeti *sposobnost kretanja* i *percepcija okoline* – sposobnost da opažamo i prepoznajemo orijentire, karakteristične objekte i geografske smjerove u okolici. Uz postojanje tih uvjeta proces navigacije kroz nova područja u pravilu se odvija uz osobu ili osobe koje prostor već dobro poznaju uz čiju se verbalnu i neverbalnu (geste i crteži) potporu stvara vlastita predodžba o prostoru. Ta sposobnost prijenosa prostornih informacija verbalnim i drugim metodama iznimno je važna za ljudsku sposobnost orijentacije i navigacije, o čemu će detaljnije biti riječi poslije. Uz pomoć onih koji već poznaju prostor kretanjem kroz prostor interpretiramo i

[10] Uz termin *orientation*, u engleskome postoji i pojam *orienteering*, koji se odnosi na navedene sportove.

pohranjujemo perceptivne podatke i stvaramo svoju *mentalnu reprezentaciju* (*predodžbu*) *prostora* po uzoru na onu ispitanikovu. Jednom kada imamo tu mentalnu predodžbu (tzv. *kognitivnu mapu*) možemo obavljati temeljnu kognitivnu radnju navigacije *planiranje puta* (eng. *wayfinding*) u kojoj se koristimo pohranjenim informacijama da bismo oblikovali strategiju kretanja prema cilju. Za uspješno planiranje potrebno nam je znanje o slijedu vidljivih obilježja, uglova okretanja, udaljenosti i smjerova duž željene rute. Konačno, tijekom *izvedbe puta* kontinuirano pratimo napredak, koristimo se dodatnim orijentirima i radimo korekcije ako skrećemo s puta (usp. Siegel i White 1975: 26–30, Brügger et al. 2019).

Temeljni proces u navigaciji jest dakle kretanje prostorom i pronalaženje puta (*wayfinding*), a za njegovo uspješno provođenje potrebni su u prvom redu istaknuti prostorni elementi ili orijentiri (*landmarks*). To je u skladu s Lynchovom (1960) teorijom konceptualizacije grada kao prostora – on je još 1960. ustvrdio kako ljudi koncipiraju grad kroz *orijentire* (*landmarks*), *putove* (*paths*), *rubove* (*edges*), *čvorove* (*nodes*) i *područja* (*districts*). Proces navigacije i po Lynchu dakle podrazumijeva kretanje prostorom, uočavanje specifičnih elemenata prostora i pronalaženje putova od točke A do točke B u prostoru. Praktičnom primjenom tih postupaka dolazimo do stvaranja znanja o nekome specifičnom prostoru.

Siegel i White (1975) razvijaju hijerarhijski model razvoja prostornog znanja kojim dublje ulaze u procese navigacije. Oni svoj model objašnjavaju kroz tri etape procesa: *landmark* → *route* → *survey*. U prvoj se fazi uče orijentiri (*landmarks*), zatim rute (*routs*) koje spajaju orijentire, a u konačnici i cjelovita mentalna slika prostora, odnosno pregledno (kartografsko) znanje o prostoru ili, mogli bismo reći, *mentalna konfiguracija prostora* (*survey*) (usp. Ishikawa i Montello 2006: 94–95).

Drugim riječima, prema toj teoriji odrasla osoba konstruira prostornu predodžbu novog terena tako što prvo u kontekstu određuje orijentire, zatim niže odluke o kretanju kojima popunjava prazan prostor između tih orijentira dobivajući tako koncept rute kao niza promjena u usmjerenju (eng. *heading*). Te se rute ujedno „metriciziraju“, tj. među sekvencama rute formiraju se prostorne predodžbe koje, osim usmjerenja, nose i informacije o udaljenostima, najčešće izraženima u proporcijama jedne naspram druge ili naspram putovanja u cjelini. Na taj način nastaju intervali ili segmenti rute kojima se ona skalira.[11]

[11] Pojam *scaling* izrazito je uskoga stručnog značenja, pa ga, u nedostatku prikladnoga hrvatskog izraza, prevodimo kao *skaliranje*. On označava proporcionalno usklađivanje postojećih egocentričnih relacija u prostoru s proširenim *mentalnim konfiguracijama prostora* (*survey*). To je dakle proces kojim se orijentiri (*landmarks*) i rute (*routs*) integriraju u mentalne konfiguracije prostora (*survey*). Kao primjer takvoga intervalnog skaliranja Siegel i White (1975: 29) navode istraživanje koje je Gladwin (1970) proveo među Puluwat domorocima, koji se koriste relativnom

Nakon što navigator akumulira znanje o većem broju orijentira i ruta, među njima spontano stvara umreženu strukturu prostornih konfiguracija koju Siegel i White nazivaju *survey.* U toj finalnoj fazi prazni prostori između orijentira dobivaju vlastite identitete, pa primjerice u Lynchovoj strukturi gradskog tkiva oni postaju *rubovi, čvorovi* i *područja* (usp. Siegel i White 1975: 26–30). Jednom kada razvijemo svoju kognitivnu mapu ili *mentalnu konfiguraciju prostora* (*survey*) ostaje pitanje kako smo uspostavili *strukturu prostornih odnosa* među elementima te reprezentacije stvarnog prostora, a da nam ona pritom može (trajno) služiti za stvarno fizičko kretanje tim prostorom.

2.5. Strategije prostornih odnosa

U pronalaženju puta služimo se dvjema temeljnim strategijama definiranja prostornih odnosa: egocentričnom i alocentričnom. Egocentrična strategija jest način opisivanja i izvođenja puta iz perspektive pojedinca (npr. „idi ravno, skreni desno kod crkve") – u kojoj se oslanjamo na redoslijed akcija i lokalne orijentire. Alocentrična (negdje i egzocentrična ili geocentrična) strategija referira se na međusobne odnose nama vanjskih prostornih odrednica (npr. strane svijeta) i odnose među objektima u prostoru (više v. Klatzky 1998).

Pojedine strategije svojstvene su pojedinim fazama u modelu prema Siegel i White (1975), pri čemu se usvajanje *orijentira* i *ruta* mogu poistovjetiti primarno s egocentričnim strategijama (koje se poslije mogu primijeniti u alocentričnom sustavu, jednom kad je stvoren), a *survey* faza odgovara upravo alocentričnom modelu jer se bazira na konfiguraciji orijentira i ruta koji više nisu ovisni o položaju promatrača u odnosu na fizičku realnost. To znanje o prostoru koje je neovisno o doslovnom i neposrednom percipiranju orijentira iz kojeg se mogu predvidjeti rute kojima nikada nismo išli, pa i prostorni odnosi među elementima prostora koje nismo izravno percipirali, neki autori nazivaju i *layout knowledge* kao opoziciju primitivnijem *route knowledge* (usp. Rieser et al. 1980: 185).[12]

mjerom udaljenosti aproksimiranom prema prividnom kretanju otoka u odnosu na zvijezde tijekom putovanja kanuima. Broj položaja zvijezda koje se pojavljuju između azimuta prema referentnim otocima s početne i s krajnje točke putovanja određuje broj segmenata putovanja koje navigatori nazivaju *Etak* i kojima određuju udaljenost do početne ili krajnje točke putovanja u bilo kojoj točki tijekom putovanja.

[12] U suštini je opet riječ o istoj stratifikaciji znanja o prostoru – ono primarno i primitivno zasnovano je na direktnim usporedbama odnosa sebe samog i prostornih elemenata koje se izravno percipira, a ono višeg reda jest znanje neovisno o vlastitoj neposrednoj poziciji u prostoru i omogućava kompleksniju spoznaju prostora baziranu na sposobnosti imaginacije koja se ostvaruje kao kognitivna mapa ili *survey* i sl. (Rieser et al. 1980).

U našem slučaju ključno će biti upravo korištenje egocentričnih strategija jer ono i odgovara najčešćem modelu direktnog učenja o prostoru u situacijama fizičkoga kretanja i direktnog percipiranja uz vodstvo iskusnijeg poznavatelja prostora. Alternativni način bio bi korištenje fizičkih reprezentacija kompleksnih alocentričnih sustava, što bi u praksi značilo da bismo od ispitanika očekivali da stvaraju vlastite karte prostornih areala kojima se kreću te da bismo mi putem njih spoznali kako se služe i kako imenuju stvarni prostor koji takva karta prezentira. Problem s takvim pristupom jest što mi time od lokalnih ispitanika koji uglavnom uopće ne poznaju opće alocentrične sustave poput HOK-a očekujemo da će ih znati „pročitati", a nakon toga i preklopiti sa svojim vlastitim kognitivnim mapama uz savršeno topografsko preklapanje. Nama se postavljanje tako zahtjevnoga navigacijskog zadatka pred kartografski neiskusne i neobrazovane ispitanike čini kao neadekvatna metoda kojom riskiramo pogrešna ubiciranja. S druge strane, uz određenu pripremu i predznanja, svaki se ispitivač može prilagoditi egocentričnim navigacijskim strategijama ispitanika uz uvjet da se zajedno s njime kreće ili fizičkim prostorom ili njegovom alocentričnom reprezentacijom (dakle kartom), naravno, uz uvjet da se njome vrsno služi.

U procesu navigacije po sjećanju reflektiraju se sve odlike hijerarhijskog modela razvoja prostornog znanja: selektivnost i hijerarhija orijentira, opisi ruta i na koncu sposobnost alocentričnog baratanja prostorom koje se bazira na konkretnom iskustvu informanta u predmetnom prostoru (Siegel i White 1975).

Iskustvo ispitivača u orijentaciji i navigaciji stoga se u mentalnom putovanju kognitivnom mapom ispitanika usklađuje s njegovim specifičnim iskustvom u kretanju (*locomotion*) i navigaciji (*wayfinding*) konkretnim geografskim arealom. Proces je sličan procesu stjecanja prostornog znanja (*layout knowledge*) pri čemu je ispitanik učitelj, a ispitivač učenik. Stoga je i nužno koristiti se upravo egocentričnom strategijom koja odgovara uobičajenoj praksi učenja i podučavanja ispitanika. Oni su svoja znanja o predmetnom prostoru stjecali i dijelili upravo egocentričnom strategijom, a i u svojoj su se svakodnevici u pravilu ciljano kretali prostorom, a da pritom nisu navigirali kartama svojstvenima primjerice profesionalnoj pomorskoj navigaciji. No u slučaju Cresa iznimno se koristimo i lokalnim elementom alocentrične strategije jer autohtoni stanovnici Cresa posjeduju vlastiti orijentacijski sustav baziran na vjetrovima. Oni tako razlikuju *tramuntanu* (SZ) od *juga* (JI) te *burnju* (SI) od *garbinje*/*gerbinje* (JZ) strane, što je iskorišteno za dopune egocentričnim strategijama u specifičnim situacijama (primjer upotrebe: *Kakò se zovè ono zgôr putà, na zbûrnju bându putà?* ili *Komûnski klanèc zustûje vân z gerbîna,* ili *zez bùri putà je Cistôn.)*

Za nas je Skračićeva[13] dvojba o početku i smjeru kretanja prostorom, kao i prioritetima među referentima suvišna. Zbog prirode navigacijskih kognitivnih postupaka, naše kretanje geografskim arealom uvijek počinje od najpoznatije točke i logičnog ishodišta – kuće ispitanika. Kretanje u realnom vremenu isto je tako nedvojbeno linearno, što i odgovara procesu biranja ruta – krećemo se poznatim trasama i promatramo okoliš lijevo i desno čitavim putem sve dok ne dođemo do krajnjeg odredišta, odnosno kraja toponomastičke zone ispitanika. Iz te točke vraćamo se natrag drugim putem, ako postoji, ili se pak transportiramo ponovno na ishodište u kuću domaćina i krećemo na putovanje u drugom smjeru, tj. drugim putem ispočetka. Povremeno se ne vraćamo na samo ishodište, nego na neku prethodno jasno markiranu i prepoznatljivu točku na putu, kako je i opisano gore. „Putovanje" je najčešće pješačenje, a ponekad je to i vožnja barkom. Iznimno „putujemo" i automobilom po novijim cestama. Te mentalne teleportacije na poznata mjesta odvijaju se kod ispitanika unutar njihove kognitivne mape, a kod ispitivača istovremeno, ali u vlastitoj kognitivnoj mapi izgrađenoj u suradnji s ispitanikom i uz pomoć općeg alocentričnog sustava – u našem slučaju HOK-a.

Šetnja dakle u pravilu počinje od kuće u kojoj je u vrijeme kada se redovno kretao/la prostorom živio/živjela ispitanik/ica. To je u mnogim slučajevima ujedno i fizičko mjesto na kojem se obavlja ispitivanje, ali ponekad je to i fizički dislocirano mjesto (staračkI dom primjerice) iz kojeg se ispitanik zajedno s ispitivačem mentalno seli u poznato okruženje rodnoga kraja. Da bi zapisane riječi zaista postale toponimi, potrebna je identifikacija (v. Skračić 2011: 21–22), stoga je od presudne važnosti sposobnost ispitivača da se istinski kreće krajolikom zajedno s ispitanikom i da pritom dobro poznaje specifičnosti egocentrične i alocentrične strategije svojstvene kulturi kraja u kojem se provodi ispitivanje.

2.6. Ispitivači

Za uspješno provođenje takve metode potrebne su dakle određene specifične vještine i znanja samih ispitivača. Prije svega potrebna je visoka razina sposobnosti čitanja karata, ali i konkretno poznavanje terena. Proces se odvija tako da ispitivač upućuje ispitanika na „šetnju po sjećanju" kroz krajolik u kojem je boravio/la za vrijeme obavljanja gospodarskih djelatnosti, igre ili drugih razloga. Od početka

[13] „Odakle krenuti i kako se kretati ovom šumom mogućih obavijesti? Kojim redom popisivati? Čemu dati prednost? Postoje li zaista referenti kojima treba dati prednost ili su svi na razini onomastičke obavijesti ravnopravni? Jednoznačan i sažet odgovor na ta pitanja nije moguće dati." (Skračić 2011: 148)

kretanja u kognitivnoj mapi pa dalje cijelim putem kretanja kroz nju ispitanik i ispitivač trebaju usklađivati brzinu i smjer kretanja. Oni to čine na isti način na koji bi činili i u realnom prostoru – putem se *navigiraju* specifičnim orijentirima konstantno provjeravajući svoju poziciju u prostoru. Pritom ispitivač mora moći „vidjeti" prostorne specifičnosti kako bi mogao postavljati pitanja ispitaniku (npr. *Sada smo došli do raskrižja koje desno vodi za Frantin, a lijevo za Ivanju, zar ne?*). Ta sposobnost zahtijeva vrsno poznavanje kartografije i bogato iskustvo u navigaciji uz pomoć karata, a uz to i poznavanje specifičnih geomorfoloških, kulturnih i bioloških specifičnosti geografskog areala u kojem se kreće s ispitanikom. Ispitanik pak nema problema u navigaciji kognitivnom mapom sve dok se kretanje odvija ustaljenim rutama i uz jasno izrečene skokove u prostoru (ponovno natrag na neku unaprijed jasno markiranu točku, npr. *Vratimo se sada opet na ono križanje gdje smo skrenuli desno za Frantin i krenimo ovaj put lijevo za Ivanju*.).

Ispitivač mora biti u stanju „vidjeti" teren na temelju kartografskih podataka, a to ne znači samo konkretno pretpostaviti temeljne odlike terena (jesmo li na brijegu, u dolu ili na ravnom predjelu) nego i vidjeti ono što ispitanik u svojem sjećanju vidi (npr. I*spred nas se u daljini vidi vrh, na istoku je visoravan iza koje se otvara pogled na zaljev* i sl.). Jedino ako ima sposobnost na osnovi topografske karte i kazivanja ispitanika u realnom vremenu prepoznavati orijentire, usmjeravati se prema njima i određivati adekvatne distance među njima, ispitivač se može u realnom vremenu „šetati" s ispitanikom kroz krajolik i dijeliti s njime njegovu, egocentričnu viziju prostora.

Tijekom terenskog rada s ispitanicima uočili smo kako tečnost u kretanju prostorom igra iznimno bitnu ulogu – svaki prekid te fluidnosti znatno otežava prisjećanje ispitanika jer mu prekida tijek prostorne imaginacije. Poželjno je stoga da ispitivač ima bogato iskustvo u topografskoj orijentaciji jer takva virtualna putovanja nisu sputana ograničenjima fizičkoga kretanja prostorom, što rezultira čestim preskakanjima velikih udaljenosti u kazivanjima ispitanika. Takvi skokovi uz nepredviđeno pomicanje smjera virtualnog pogleda ispitanika zahtijeva od ispitivača visoku razinu sposobnosti neprestanog repozicioniranja i sposobnosti vizualizacije prostornih odnosa i morfologije.

Zbog morfologije tla, a osobito zbog fitonimskog sloja okoliša, bitno je i da ispitivač iskustveno poznaje opće karakteristike krajolika i specifične obrasce utjecaja lokalne kulture na okoliš. Primjerice, za razumijevanje specifičnoga geomorfološkog oblika „bok", koji se učestalo pojavljuje i u creskoj toponimiji, bitno je poznavati specifičnu formu takvih referenata, a nju je moguće pojmiti isključivo iz pogleda s mora. Pogled na bok s kopna moguć je samo iz velike udaljenosti

i uz uvjet da se bok s neke kopnene pozicije na otoku može direktno vidjeti, a to je fizički moguće samo ako otok dovoljno tlocrtno krivuda da se s jedne pozicije može sagledati kopnena masa istog otoka „preko" mora. Dakle, iskustvo u izgledu obalnih geomorfoloških oblika iz specifičnoga kuta omogućava puno razumijevanje toponimijskih odnosa. Isto tako, neke je toponime moguće objasniti jedino uz poznavanje tradicije i govora određenoga kraja. Primjerice, toponim *Melzicarica* jednostavno je protumačiti ako znamo da je ovčarstvo tradicionalno bilo dominantna gospodarska djelatnost na otoku te ako posjedujemo bazična znanja o lokalnom govoru i običajima. To potonje važno je i kako bi ispitivač prilikom anketiranja mogao pokušati svoj govor i gestikulaciju maksimalno prilagoditi ispitanicima. To je posebno osjetljivo pitanje u našemu vremenu jer su posljednji autohtoni govornici otočnih naselja već više od 80 godina u kontaktu sa standardnim varijantama i hrvatskoga i talijanskoga jezika, zbog čega se spontano prebacuju na hibridne varijante lokalnih govora u svakom razgovoru s govornicima bilo talijanskoga bilo hrvatskoga jezika. Govor u čakavskome narječju, pa makar bio i drugoga lokalnog idioma, znatno pridonosi smanjenju „jezične tenzije" uslijed koje lokalni govornik „popušta" pred standardnim varijacijama jezika koje se uglavnom percipiraju kao jezici prestiža.

2.7. Nužnost kretanja (*locomotion*)

Razumjeti toponimiju znači razumjeti i orijentacijsku i navigacijsku praksu imenovatelja, a oni se gotovo uvijek kreću prostorom kada imenuju i kada prenose znanje o prostoru uz pomoć imena. Pastir se samo iznimno budi iz nesvijesti nakon nezgodnog pada ili udarca u glavu, pa ima potrebu za orijentacijom. On se u svojem uobičajenom korištenju prostora smisleno kreće kroz prostor kontinuiranom navigacijom, pa toponimi i služe primarno kao odrednice za *wayfinding*, a ne za pozicioniranje. Stoga je aktivan pristup kretanju kroz prostor ključan za razumijevanje konceptualizacije prostora i za razumijevanje toponimizacije koju prepoznajemo kao neizostavan element procesa kojima se prostor strukturira u kognitivne mape. Time smo teoriju spoznaje prostora (eng. *spatial cognition*)[14] približili konceptu toponimizacije, koja u suštini i jest integralni dio svake koncepcije prostora ako prihvaćamo kako se ona odvija opisanim metodama organiziranja

[14] *Spatial cognition* ili spoznaja prostora skup je mentalnih procesa koji uključuju opažanje, kodiranje, pohranjivanje, unutarnju manipulaciju, dekodiranje te predstavljanje i korištenje informacija o okolini koje su pohranjene u dugotrajnoj memoriji (Battersby i Golledge 2008). Dakle, to je način na koji živa bića procesuiraju informacije o prostoru koji ih okružuje i koji im omogućuje snalaženje u njemu.

orijentira i ruta u kompleksne kognitivne predodžbe prostora. Orijentiri u toponomastičkoj perspektivi odgovaraju referentima, rute putovima, a mentalne konfiguracije prostora (eng. *survey*) toponomastičkim zonama. Stoga smatramo kako bi toponomastička metoda trebala uvažavati temeljne principe navigacije i orijentacije u prostoru jer je toponimija leksikografska ostavština ljudske potrebe da koncipira prostor. Drugim riječima, koncipiranje prostora kroz navigaciju i orijentaciju teoretski je moguće i bez toponima (i štakori se *navigiraju* sličnim metodama kao i ljudi, kako je dokazao Tolman 1948.), dok obratno ne vrijedi. Toponimizacija primarno nastaje iz potrebe da se mentalne konfiguracije prostora (*survey*) okamene u ljudskoj svijesti kao kognitivne mape koje se uz pomoć verbalizacije i vizualizacije kvalitetnije i jednostavnije mogu prenositi drugim jedinkama iste vrste nego što to životinje mogu činiti bez jezika, pisma i crteža.

Popisivanjem toponima bez šetnje prostorom, bilo stvarne bilo virtualne, ispitivači riskiraju nekoliko mogućih nepovoljnih posljedica od kojih je najočitija, premda ne i jedina, kriva ubikacija. Pritom ispitivač može pribjeći nekolicini strategija koje na prvi pogled mogu zamijeniti šetnju. Jedna od njih jest opisivanje prostorne situacije koju ispitanik može zatražiti od ispitanika. Opisi tipa „to je jedna prostrana livada okružena gustom šumom na kojoj su nekad pasle ovce“, koliko god bili bogati opisnim elementima, ne mogu jamčiti točnu ubikaciju ako je prezentirana izvan konteksta. Takav orijentir otrgnut iz svojega konteksta drugih orijentira i skupine ruta s kojom je umrežen u kognitivnim mapama ispitanika nije ničim „vezan“ za kartografsku reprezentaciju prostora i vrlo lako može biti pogrešno ubiciran, a da toga nisu svjesni ni ispitivač ni informant. Referenti u toponomastičkom smislu nisu ništa drugo doli orijentiri u procesu navigacije, a oni unutar alocentrične prostorne konfiguracije nemaju značenje ako im se oduzmu odnosne relacije s drugim orijentirima. Kao što svaka kognitivna mapa ima svoje orijentire, rute i mentalnu konfiguraciju, tako i svaka toponomastička karta mora imati svoje referente, utkane u mrežu ruta i mentalnu konfiguraciju geografskog areala koju dijele ispitanici određene toponomastičke zone. Bez svojega navigacijsko-orijentacijskog konteksta, zbog kojeg su uopće i nastali kao koncepti prostorom motiviranih znakova, toponomastički referenti ostaju bez ubikacije, a referent bez ubikacije gubi i svoju toponomastičku ulogu jer toponim bez identifikacije nije toponim, nego samo jezični lik bez sadržaja, kao što su to primjerice Porfirogenetovi jadranski (nes)onimi bez referenata među jadranskim otocima (usp. Skračić 2011: 98–99).

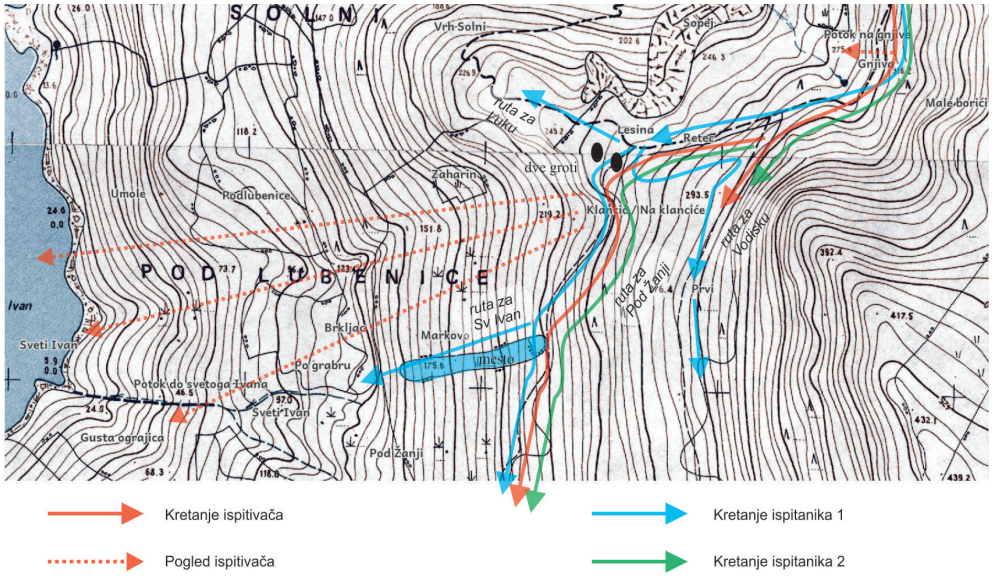
2.8. Dimenzije i orijentacija referenata ili orijentira

Veliki rasponi površina predjela koji se onimiziraju, a koji se mogu kretati od doslovno jedne točke u prostoru do desetaka ili stotina hektara zemljišta, dodatno otežavaju takvu metodu jer je ispitanicima temeljni prostorni odnos (proporcije referenta) sam po sebi razumljiv i najčešće ga nemaju potrebu posebno naglašavati. Granice većih područja najčešće su određene apstraktnim prelascima u susjedna područja, a rjeđe fizičkim objektima poput putova ili zidova međaša. I u jednom i u drugom slučaju ispitivač bi morao vidjeti prostore koje ispitanik opisuje da bi zaista razumio prostorne odnose koji su u pitanju.

Dodatna strategija za kojom pritom ispitivač može posegnuti jest prepuštanje kartografskog materijala ispitaniku uz molbu da on/a sam/a ubicira referentnu topografsku vrijednost. Time se samo u iznimnim slučajevima, kada je ispitanik ujedno i iskusan u kartografskoj navigaciji, može smanjiti mogućnost krive ubikacije. U većini slučajeva karte samo dodatno zbune ispitanike, posebice HOK-ove karte mjerila 1 : 5000, jer ljudi uglavnom imaju iskustva s komercijalnim kartama u prometu i turizmu u pravilu u mjerilima od 1 : 100000 ili više. Usto, na vjerodostojnost ispitanikova izraza dodatno negativno utječu nepoznati mu simboli te često pogrešno ubicirani i još češće pogrešno navedeni toponimi na tim kartama. Uza sve to temeljni problem, osim same ubikacije, jest i određivanje proporcija toponima kao temeljnoga prostornog kvantitativnog svojstva. Ono ostaje upitno jer autohtoni ispitanici, bilo s kartom bilo bez nje, nemaju osjećaj ni potrebu posebno objašnjavati njima iskustveno jasne dimenzije, orijentaciju i raspored toponima. Jedini način da ispitivač bude ravnopravan dionik rasprave jest da se doslovno ili, ako je to nemoguće, barem virtualno kreće prostorom uz ispitanika i s njim komunicira u prostornim relacijama uza sve dostupne jezične i parajezične metode (gestikulacije, pokazivanje smjera rukama, opisivanje volumena i formi rukama i sl.) kojima se uobičajeno i koriste prilikom direktnog prenošenja topografskih informacija.

Pri bilježenju toponima izostavili smo bilježiti redni broj uz ubikaciju na karti i u popisu kako nas upućuje Skračić (2011: 149) jer nam je taj podatak redundantan. Naime, zbog iznimno prostranih HOK-ovih karata, ubikacija toponima samo je iznimno bila skučena prostorom na karti (u blizini većih mjesta) kada se posezalo za numeracijom i popisom izvan pozicije ubikacije. Posljedično, naš korpus nema identifikacijske oznake toponima iz samih anketa. No oni se dodjeljuju u posljednjoj fazi obrade podataka koju opisujemo u posljednjem poglavlju.

Niže navodimo primjer „kretanja“ ispitivača uz ispitanike po metodi kognitivne mape u realnom vremenu prikazane na HOK-u uz transkript razgovora na osnovi audiozapisa. Slijedi ga pojašnjenje procesa zajedničkoga kretanja kognitivnom mapom.

Slika 2. Ilustracija kretanja ispitivača, ispitanika 1 i ispitanika 2 uz naznake pogleda ispitivača kojima obavlja vlastito repozicioniranje, odnosno kojima utvrđuje vlastitu poziciju u odnosu na pozicije ispitanika.

Transkript:[15]

Ispitivač (IČ): Znači gremo zdolun po putu, onput pridemo na jednu krivinu, na krivine je Gnjiva i Potok na Gnjive, je tako? To je s desne strane. *Ispitanik 2* (*IK2*): Da, s prave bandi. *IČ*: Onda se gre na križanje kade se gre levo… – *Ispitanik 1* (*IK1*): … lêvo se rê na Podžânji, a na dêsno se rê na Lukù… – *IK2*: Ne, čekaj prije. *IČ*: … levo se gre na Vodišku… – *IK1*: … i do Vodìski je Pŕvi… *IK2*: i malo napreda je Retèc. *IČ*: Potla… – *IK1*: … Retcà… – *IČ*: … je križanje za Žanju i za Luku. *IK1*: I onò kjè je za Žànju, onò se zovè Na klancìće. *IK2*: Da, ono je za Žanju se zove Na Klancićе je između dve grote, uski je, baš onako taman da konj prolazi, između dve grote. *IK1*: To se zovè Na klancìće. Dve gròti su, da. *IČ*: Odmah

[15] Naglasci su bilježeni samo za Ispitanika 1 jer je on maksimalno autentičan.

potla križanja bude to. *IK2*: Kad se ide za Žanju, na Klančiću. *IČ*: I kad sam Na Klanciću onda desno gledam prema moru, vidim Sveti Ivan i Gustu Ogradicu? *IK2*: Da. Mama, ce je kad se gre pod, kuda ste rekli… kad si Na klančiću. *IČ*: Kad pogjedam Na klančiću, kad pogjedam zdolun put mora, vidim ča? Vidin Sveti Ivan. *IK1*: Da, dȍle kadȁ se prîde na onȍ mêsto gôreka, ondȅka onȍ mêsto, ondȁ se grê pod Svêti Ivân, na prâvu rûku pod Svêti Ivân, a na lêvu se rê Podžânji…

Ispitanici se u tome procesu dakle kreću bez uvida u kartu, svojim kognitivnim mapama izgrađenim bogatim iskustvom kretanja po terenu i verbalne komunikacije s drugim korisnicima geografskog areala. Ispitivač (IČ) kreće se svojom kognitivnom mapom, koju, uz pomoć površnog poznavanja terena, ali bogatog iskustva mentalnog predočavanja prostora uz pomoć karata, usklađuje s kognitivnim mapama ispitanika u realnom vremenu. Ispitanik 1 (IK1) stariji je ispitanik, autentičnosti prvog reda, koji se cijeli život kreće arealom. Ispitanik 2 (IK2) srednjih je godina, s velikim iskustvom na terenu, ali i dalje osjetno manjim od IK1, koji s lakoćom „putuje" mentalnom predodžbom prostora jer posjeduje pregledno (*survey* ili *layout)* znanje koje mu omogućuje brzo prebacivanje s rute na rutu. Ne uzimajući u obzir da nismo svi na istom enivou znanja, IK1 brza po terenu, zbog čega ga je teško pratiti i zbog čega lako može doći do pogrešnih pretpostavki – on preskače prvo raskršće za *Vodisku* jer se žuri na *Žanju*, dok IČ i IK2 zastaju i provjeravaju svoju poziciju – IK2 poznaje rutu do drugog raskršća, a IČ ga detektira na karti. IK1 se s lakoćom repozicionira i pridružuje IK2 i IČ na prvom raskršću i odlazi odmah korak dalje prema *Vodiski* tek da usput ubaci toponim *Prvi*, kojim markira rutu za *Vodisku* potvrđujući time poziciju IK2 i IČ. S prvog raskršća sada se svi skupa spuštaju do drugog raskršća, na kojem zajedno skreću lijevo uz naznaku topografskog orijentira koji nije toponimiziran – *dve groti*, koji poznaje i IK2, a IČ ga markira na kartu kako bi nadopunio svoju predodžbu prostora važnim orijentirom. Zajedno nastavljaju dalje rutom za *Žanju*, odnosno *Pod Žanji*, do trećeg raskršća za *Sveti Ivan*. Tu IK1 daje naznaku da se radi o *mestu* (topografska oznaka za manje zidane parcele na strmini), dok IK2 propušta uvidjeti kako to nije isto raskršće kao i ono gdje se odvaja put za *Luku* jer ne vidi poziciju ograđenih terena, koju IČ vidi zbog ubikacije na karti. Slično kao u sportskoj orijentaciji, ispitivač se stalnim repozicioniranjem uz pomoć kartografskih orijentira drži „blizu" autentičnog ispitanika prateći ga na njemu poznatim rutama. Zahvaljujući preciznosti i visokoj detaljiziranosti osnovnih karata (M 1 : 5000), IČ se ponekad može držati blizu ispitanika čak i lakše nego drugi ispitanici u mentalnim putovanjima.

Prednost mentalne navigacije uz kartu pogotovo dolazi do izražaja ako ispitanici nisu istog predznanja i/ili nisu dugo bili fizički na terenu, što je, nažalost, čest slučaj u zabačenim ruralnim područjima gdje su ispaše i obradiva tla napuštena prije više desetljeća. Krajolici se uslijed zapuštanja znatno mijenjaju, pa se mentalne predodžbe ispitanika koji su isto mjesto pohodili prije 20 ili 30 godina (nerijetko i prije više od 50 godina) s jedne i onih koji su to učinili recentno mogu razlikovati do neprepoznatljivosti. Kombiniranje kartografskih informacija iz više izvora (HOK, orto-foto, OSM) s jedne i iskustva s terena s druge strane u tom su kontekstu dobra opcija za uspješnu navigaciju krajolikom, odnosno ispravnu ubikaciju i razumijevanje prostornih odnosa referenata u toponomastičkom istraživanju.

3. Analiza i sistematizacija

Nakon terenskog rada slijedi zapisivanje jezičnih oblika s naglascima i stvaranje korpusa terenski prikupljenih toponima. Toponimi se popisuju izravno iz tonskog zapisa. Prvo je provedeno višestruko preslušavanje snimki radi prisjećanja njihova sadržaja i konteksta govora. Nakon toga slijedi izrada transkripta, pri čemu su svi relevantni segmenti govora preneseni u pisani oblik. Zatim su na temelju transkripata dodani naglasci i druge relevantne bilješke koje pridonose razumijevanju govornog izraza. U završnoj fazi snimke su ponovno preslušane radi provjere i korekcije eventualnih pogrešaka u transkripciji i označavanju naglasaka. Nakon dovršetka transkripcijskog procesa iz cjelokupnog korpusa izdvojeni su toponimi, koji su zatim služili kao osnova za daljnju analizu.

3.1. Stvaranje korpusa i toponomastičke karte

Središnji dio toponomastičkog istraživanja svakako je etimološka obrada prikupljenih likova i stvaranje jedinstvenoga korpusa toponima kategoriziranog prema motivaciji nastanka imenskog lika te sastavljanje abecednog popisa toponima. Usto, u ovoj fazi toponimi se upisuju u posebnu kartu stvorenu na osnovu HOK-a u računalnom programu QGIS. Prilikom unosa svaka toponimska jedinica dobiva svoj jedinstveni identifikacijski broj po kojem ju je naknadno uvijek moguće identificirati u bazi podataka.

U završnoj fazi ispitivači još jednom odlaze na teren i provjeravaju ispravnost jezičnih oblika i ubikaciju problematičnih toponima pri čemu je rabljena prethodno izrađena karta u GIS sustavu. Tim, završnim činom terenskog rada zaokružuje se posao uparivanja imenskih oblika i referenata radi što istinitijeg tumačenja njihove semantičke veze. Na koncu, u kartu, korpus i popis uvršta-

vaju se ispravci. Abecednom popisu toponima dodaje se i popis kartografskih grešaka u kojem su izlistane pogrešne ubikacije i pogrešna navođenja toponima na suvremenim kartama ustanovljene terenskim ispitivanjima i razgovorima s autentičnim informantima. Taj popis napravljen je kako bi se nadležnim institucijama omogućio lakši pristup ispravnim imenskim oblicima i ubikacijama u slučaju potrebe za ažuriranjem kartografske građe. Ujedno, time se daje kredibilitet lokalnom jeziku i kulturi koja to svakako i zaslužuje. Na koncu, time se olakšava pristup informacijama budućim istraživačima i omogućuje uvid u nepodudarnosti i nepreciznosti izvora i netočnost dijela građe.

Ponovni izlazak na teren pak pokazao se bitnim zbog pojedinih toponima problematičnog oblika, ubikacije ili pak neriješene motivacije nastanka. Problemi koji utječu na te nedostatke građe nastale pri prvome terenskom izlasku mogu se podijeliti u nekoliko skupina: greške zapisa, nepodudarnosti i slijed spoznaje.

Greške zapisa tipološki se dijele na auditivne i vizualne. Auditivne greške nastaju iz više razloga: ometajući šum i okolna buka u tonskom zapisu, problemi s nerazgovijetnim izgovorom kod uglavnom starijih informanata te istovremeni govor više informanata. Vizualne greške odnose se na greške pri ubikaciji na kartama na terenu nastale zbog meteoroloških (ne)prilika, brzine zapisa ili pak tehničkih problema s opremom.

Nepodudarnosti zapisa uključuju nekoliko tipološki različitih situacija: nepodudarnosti u ubikaciji ili izgovoru kod istog informanta, nepodudarnosti kod različitih ispitanika i nepodudarnosti pisane i kartografske građe s iskazima ispitanika. U većini slučajeva te su nepodudarnosti lako rješive metodom izoliranja onih oblika ili pozicija koje su iznimke, ali nerijetko su suprotstavljeni iskazi bili podjednake snage argumenata. U tim slučajevima posegnulo se za dodatnom provjerom na terenu. Pritom se prednost uvijek davala lokalnim informantima koji su procijenjeni kao autentični, odnosno visokorelevantni, pa tek onda povijesnoj pisanoj i kartografskoj građi, a tek na koncu u obzir su se uzimali i suvremena građa i neautentični informanti.

Slijed spoznaje odnosi se na karakteristiku toponomastičke prakse u kojoj se, zbog kompleksnosti građe i širokog spektra izvora toponomastičkog materijala, odnos referenta i toponimskog lika otkriva postupno i ponekad kroz dugi niz koraka. Jezičnom obradom nekoga toponimskog lika, primjerice, može se doći do nekoliko mogućih motivacija imenovanja. Originalni lik pak često nije dostupan u povijesnoj građi, ali je potvrđen u terenskom ispitivanju. Jezična obrada ispravnog lika tako slijedi tek nakon terenskog ispitivanja. Spoznaje koje iz nje proizlaze ponekad nije moguće provjeriti u odsutnosti autentičnih informana-

ta i/ili uvida u geomorfološke karakteristike referentnog mjesta. Upravo zato smatralo se potrebnim ponovno izaći na teren i nakon jezične obrade i definicije korpusa i karata.

I, na kraju, korištenje GIS-a otvorilo je mogućnost primjene kartografske građe u raznim mjerilima, već ovisno o potrebnoj količini ubiciranih toponima. Znatno veća fleksibilnost u produkciji karata omogućuje i veću fleksibilnost u predočavanju segmenata korpusa toponima. Posljedično, iz rada je izostavljen element identifikacijske oznake toponima, odnosno on je sastavni dio digitalnoga korpusa, ali se nema potrebe formalno iskazivati jer čitatelj više nema potrebe njime se služiti pri orijentaciji na kartama.

3.2. Sistematizacija

Kriteriji za tipološku obradu toponima donekle su ustaljeni unutar hrvatske toponomastičke prakse posljednjih desetljeća, a oni su i u skladu sa svjetskim toponomastičkim trendovima. Razlike, naravno, postoje, djelomično zato što različiti toponomastički zahvati traže i različite pristupe, a djelomično i zato što se toponomastika općenito razvija i traži bolje načine sistematizacije građe. Razlike su, naravno, tim veće što u obzir uzmemo udaljenije predjele i samim time udaljenije kulture koje su provodile topografsku onimizaciju ili toponimizaciju. To je i logično očekivati jer se procesi toponimizacije odvijaju po različitim kulturnim ključevima (usp. npr. Tent i Blair 2021).

Što se hrvatske toponimske tipologije tiče, ona se uglavnom poziva na standarde zadarskoga toponomastičkog kruga, koji se pak oslanja prvenstveno na Petra Šimunovića i Vojmira Vinju, odnosno na njihove prethodnike Blaža Jurišića, Božidara Finku i Antuna Šojata te, naravno, na oca hrvatske toponomastike Petra Skoka (Skračić 2011: 31, 129).

No i tu postoje drugačiji pristupi koji ponekad rezultiraju i znatno različitim klasifikacijama. Ono oko čega se, čini se, svi slažu jest da etimološko-motivacijska podjela ima središnje toponomastičko značenje. Nju navodi većina autora, ali ne na posve jednak način i/ili u istom obliku.[16]

Skračić (2011: 103–128) opisuje *toponomastička polja* kojima sugerira tipološku klasifikaciju toponima u istraživanjima. Pritom upozorava kako je pretjerivanje u sistematizaciji podjednako nepoželjno kao i potpuna odsutnost tipoloških klasifikacija. Upućuje na određivanje *mjere* koju ovako definira: „popisati i objasniti

[16] Usp. npr. Kapović 2006, Jurić i Vuletić 2006, Bašić 2009, Marasović Alujević i Lozić Knezović 2011, Lozić Knezović 2018, Vidović 2019, Andrijašević 2021, Marasović Alujević i Borovina 2022, Vidović i Bilafer 2023 i dr.

sve relevantne termine u upotrebi, kritički se osvrnuti na 'nasilno' uvođenje novih termina te uvesti nove za ona semantička polja koja su se do danas nalazila izvan terminološkog dosega" (Skračić 2011: 103). Dakle, broj i vrsta kriterija za određivanje tipoloških kategorija otvoren je skup koji pojedini istraživač treba prilagoditi svojim specifičnim potrebama. Valja primijetiti kako Skračić pod toponomastičkim poljima podrazumijeva samo leksikografske kategorije koje se odnose na tip *referenta* (i/ili *denotata* kod nekih autora)[17], ne i gramatičke ili tvorbene kategorije lika koje su također često predmetom obrade toponomastičara i koje također pripadaju jezičnim kategorijama znaka.

Šimunović u knjizi *Uvod u hrvatsko imenoslovlje* (2009) donosi vrlo opsežnu kategorizaciju ne samo toponima nego i onomastike općenito. Njegova podjela toponimije zahvaća pet velikih cjelina: imena naselja (ojkonimija), urbonimiju, mikrotoponimiju, oronimiju i hidronimiju, koje su sve zatim podijeljene u potkategorije. Ta je podjela, slično kao i kod Skračića, primarno podjela po tipu referenta, a u daljnjim razradama po tim cjelinama Šimunović definira kategorije po drugim principima, prije svega prema motivacijskom, odnosno – kako on to naziva – *etiološkom* ključu. Za nas je najinteresantnija kategorizacija *mikrotoponima* ili *zemljišnih toponima*, odnosno *anojkonima*. Zemljopisna imena Šimunović (2009: 267) prema motivaciji razvrstava u tri skupine: 1. imena uvjetovana u širem smislu morfologijom i sastavom tla (morfologija tla, zemljišna imena motivirana vodom, obalna toponimija), 2. imena uvjetovana ljudskom djelatnošću (odraz društvenih prilika, kultura tla i njegovo iskorištavanje, gospodarski i drugi objekti po kojima su imenovani predjeli), 3. antroponimi u zemljišnim imenima. Prve dvije skupine dalje dijeli na niz manjih kategorija, dok treću ostavlja kao kategoriju bez daljnje podjele. U nastavku donosi i tvorbene kategorije.

Oba autora dakle u svojim klasifikacijama primarno posežu za tipologijom referenta da bi razdvojili veće cjeline, a u daljnjim klasifikacijama primjenjuju druge kriterije, u prvom redu motivacijski, a onda i tvorbeni, dakle jezični.

Za potrebe ovoga rada detaljnije ćemo usporediti dvije klasifikacije koje donose Jurić (2010) i Horvat (2018) pri čemu obje predstavljaju hrvatski model, ali se ujedno i razlikuju. Osim što prvi zahvaća jadranski, a potonji kontinentalni geografski areal, razlike su velike i u pristupu odnosima kriterija koji mogu biti predmetom toponomastičke obrade toponima. Horvat problemu prilazi bitno šire i posebno opširno razrađuje jezična svojstva toponima, dok su u kontekstu motivacije i etimologije njihovi koncepti znatno bliži.

[17] Usp. npr. Šimunović 2009: 29.

Prema Juriću (2010: 136–137), kriteriji za raspoređivanje riječi sadržanih u toponimiji nekog prostora, a radi što potpunijega leksikološkog i semantičkog opisa, jesu sljedeći: 1. *gramatički* (npr. imenice, pridjevi, prijedlozi, poimeničeni pridjevi, višečlane toponimske sintagme itd.), 2. *etimološki i povijesnojezični* (npr. predromanski, romanski, slavenski, mletački, idioglotski, aloglotski itd.), 3. *leksikološki* (npr. fitonimi, hidronimi, geografske imenice (s potpodjelama, tipa: vrsta tla, boja tla, poljoprivredna iskorištenost tla itd.), metafore itd.), 4. *semantički*, odnosno takvi po kojima se toponimi razlikuju ovisno o tipu referenta koji imenuju (npr. imena otokâ (nesonimi), malih otoka, nenaseljenih otoka, naseljenih mjesta (ojkonimi), uvala, vrhova (oronimi), morskih tjesnaca, usjeka i udolina itd.), 5. *onomastički* (apelativ i onim), pri čemu je toj potonjoj dodao i kategoriju „specifični toponimijski rječnik". Pritom se bilo koji toponim, tj. riječ u toponimu, može uvrstiti u svaki od navedenih kriterija.

Horvat (2018: 95 –96) pak navodi da se sustavna jezikoslovna analiza rezultata dobivenih toponomastičkim istraživanjem postiže klasifikacijama prema različitim kriterijima, npr. 1. *prema etimološkome kriteriju* (a. *prema jezičnome podrijetlu osnova toponima*, b. *prema jezičnome podrijetlu samih toponima*), 2. *prema motivacijskome kriteriju* (odnosno prema doimenskoj semantici ili leksičkome značenju osnova), 3. *prema strukturnome kriteriju*, 4. *prema tvorbenome kriteriju*, 5. *prema tipu imenovanoga referenta* itd.

Horvat (2018: 99–100) dakle razdvaja etimološku od motivacijske klasifikacije. U prvoj donosi samo etimološku analizu, i to isključivo prema ishodišnom liku, bez tvorbene analize i rekonstrukcije ishodišnih likova tvorenica. Time je autor nastojao dobiti na ekonomičnosti prikaza jer je motivaciju izdvojio u posebnu obradu u novom popisu toponima. Pritom riječi i prefikse kojima su toponimi motivirani dijeli prema kriteriju vlastitosti, tj. na neimena i prefikse te imena (Horvat 2018: 98). Ono što Jurić (2010: 136) naziva gramatičkim kriterijem za Horvata je strukturni i tvorbeni kriterij prema onomastičkoj tradiciji slavenskih jezikoslovaca koji je, pritom, vrlo detaljno razradio (2018: 305–416). Prema motivaciji, Horvat (2018: 183), pozivajući se na praksu *Odjela za onomastiku i etimologiju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, toponime ludbreške Podravine dijeli u sljedeće skupine: 1. toponimi motivirani riječima koje upućuju na prirodno-zemljopisna obilježja referenata, 2. toponimi motivirani riječima koje upućuju na odnos imenovanoga referenta prema drugim imenovanim referentima, 3. toponimi nastali od drugih toponima, 4. toponimi motivirani riječima koje upućuju na ljudsku djelatnost, 5. toponimi motivirani antroponimima, 6. toponimi motivirani etnonimima, etnicima ili etnikoidima i 7. toponimi nejasne

ili nesigurne motivacije. To u principu i jest središnja toponomastička podjela, koja je i naš primarni predmet interesa.

3.3. Etimološko-motivacijska sistematizacija

U etimološko-motivacijskim sistematizacijama pojavljuju se razne podjele i tipologije. To je i očekivano jer se klasifikacija etimoloških i etioloških odrednica prilagođava specifičnim karakteristikama uzoraka dobivenih terenskim istraživanjima. Ono što, međutim, upada u oči kod pristupa klasifikacijama jest da su one ponekad usmjerene na tip referenta, ponekad na tip imenskog lika, a ponekad na oboje. Pritom navedene razlike u pristupu nisu uvijek posve jasno naznačene, a u samoj se tipologiji koriste isti, često latinski izrazi, što klasifikacije ponekad čini nepreglednima i zbunjujućima.

Tako je primjerice naziv za uvalu Smokovec, prema nekim tipologijama, moguće svrstati u fitonime. No *fitonim* je smokva, a ne Smokovec. Smokovec bi, po Skračiću (2011: 80–82), bio *fitotoponim*. Kako god nazvali kategoriju kojoj taj pojam pripada, ono što zbunjuje nije rješivo samo ispravnim nazivom kategorije nego je potrebno i pojašnjenje logike koja stoji iza odabrane tipologije. Ako u slučaju uvale Smokovec raspravljamo o *smokvi* kao motivu, svakako je riječ o denotaciji, tj. općem značenju originalnog apelativa, a ne nužno i svojstvu referenta. Upravo je takvo miješanje razlogom smutnje u mnogim klasifikacijama. Ako je Smokovec uvala, onda je on *oronim*, a ne *fitotoponim* (ako je toponomastičko polje određeno tipom referenta, a ne njegovom apelativnom osnovom).

Ta je neprozirnost kategorija, da se izrazimo toponomastičkim izrazom, vidljiva odmah u Juraćevoj podjeli jer on navodi i primjere – tako pod leksikološki imamo izraz *fitonim* primjerice, a pod semantički *oronim* primjerice. Korištenje latinskih izraza samo povećava tu, ionako nedovoljno artikuliranu razliku između *denotativnih* i *referencijalnih* odnosa[18] unutar toponima, pa ćemo ih mi u principu izbjegavati koliko to bude moguće. Osim što su ti izrazi potencijalno zbunjujući, posebice ako se zanemari Skračićeva (2011: 104) opaska (trebalo bi biti *fitotoponim*, a ne *fitonim* ako se misli na denotacijski odnos lika i stvarnosti), oni su u suštini i redundantni jer su uglavnom potrebni za naslove kategorija.[19]

[18] Za pojašnjenje razlika u primjeni termina *referent* i *denotat* u hrvatskoj i američkoj lingvističkoj i toponomastičkoj praksi usp. Skračić (2011: 86–87). Referencija je 'odnos između jezičnoga znaka i referenta' (Struna: *referencija*).

[19] Budući da se mogu preciznije i razumljivije opisno izraziti, mnogi autori izbjegavaju prema njima definirati tipološke kategorije toponima, pa to čine opisno, npr. Horvat 2018 – *3.3.3.4.3.3. Toponimi motivirani riječima koje upućuju na uzgoj životinja*.

Kako bismo izbjegli zbrku oko pitanja je li motivacija denotacijska ili referencijalna veza te terminološku zbrku koja se uz nju nužno veže, u svojoj smo metodologiji odlučili odmah jasno odijeliti referencijalnu od denotacijske klasifikacije. Pritom za pitanje toponomastike važnijim smatramo denotacijsko usmjerenje toponima, pa smo tu klasifikaciju i više razgranali. Što se pitanja tipologije referenta tiče, ona je za nas važna jedino u kontekstu kasnijih kvantitativnih analiza, pa će nas zasad zadovoljiti upotreba samo dviju kategorija: elemenata prirode i elemenata kulture. Prvi se odnose na sve referente nastale primarno djelovanjem prirode (brda, doline, uvale i sl.), a drugi na sve referente nastale primarno djelovanjem ljudi (mjesta, putovi, luke, umjetni kanali i sl.).

Što se tipologije denotata tiče, ona je odabirom *leksičko-semantičkih zona motivacije* prilagođena karakteristikama toponimijskog korpusa uočenim tijekom obrada prvih toponomastičkih zona na otoku Cresu. Leksičko-semantičko zoniranje motivacije prema tipu denotata toponimije cresko-lošinjskog arhipelaga:

1. Toponimi motivirani tipom denotata iz prirode
   - 1.1. Geomorfologija
     - 1.1.1. Izgled (*Breh, Brce*)
     - 1.1.2. Sastav (*Cevjene Groti, Gnjiva*)
     - 1.1.3. Položaj (*Prvi vrh*)
   - 1.2. Biologija
     - 1.2.1. Biljke (*Mogranjić*)
     - 1.2.2. Životinje (*Celca)*
     - 1.2.3. Ljudsko tijelo (*Selzini*)
2. Toponimi motivirani tipom denotata iz kulture
   - 2.1. Gospodarstvo
     - 2.1.1. Poljoprivreda (*Bravideri*)
     - 2.1.2. Ostale djelatnosti (*Flok, Japnenca*)
   - 2.1. Religija (*Sveti Vit*)
   - 2.1. Pravo, uprava i politika (*Forteca*)
   - 2.1. Folklor i svakodnevica (*Glat, Loncar*).

Uz tu temeljnu etimološko-motivacijsku tipologiju prema leksičko-semantičkim poljima denotata, bilježimo i neke specifične odrednice koje supostoje uz osnovnu podjelu te je ne ometaju. One odrednice koje se također uvrštavaju u etimološko-motivacijski orijentirane klasifikacije jesu: (1) pitanje odnosa denotata prema referentu unutar istog toponima koji smo definirali kao doslovan (*Dol*

za dol) ili metaforički (*Loncar* za stijenu u obliku lonca), (2) pitanje odnosa dvaju denotata unutar istog toponima koji može biti opisan (*Cisti bok*, *Pervi verh*) ili simboličan (*Lupeška dražica*), (3) pitanje leksikološkog statusa denotata, tj. određivanje vrste imenice – apelativ (*Lokvica*, *Poje*) ili onim (koji smo pak podijelili na antroponim, etnik i ktetik) (*Sveti Bartul*, *Kumicićevo cisto*) te status (4) ubikacije i (5) etimologije. Kod posljednja dva kriterija toponim dobiva status *pozitivno* (potvrđena ubikacija, poznata etimologija) ili *negativno* (nepotvrđena ubikacija, nepoznata etimologija).

Drugim riječima, iz temeljne etimološko-motivacijske tipologije, koja se u našem radu isključivo odnosi na pitanje denotata, isključili smo sve posebne slučajeve koji se često tretiraju kao ravnopravni kriteriji leksičko-semantičkoj podjeli zona motivacije. Ti su kriteriji izdvojeni i tvore zasebne, paralelne podjele koje ne interferiraju s temeljnom etimološko-motivacijskom podjelom. Kod nas tako kategorija u osnovnoj tipologiji nisu *toponimi metaforičkog odnosa* denotata i referenta, *toponimi antroponimijskog postanka* ili *toponimi nepoznatog porijekla*, nego su to posebne kategorije koje se uglavnom pasivno preklapaju s temeljnom podjelom kao novi klasifikacijski sloj (isti toponim može biti motiviran denotatom iz svakodnevice i može imati metaforički odnos prema referentu), ali mogu biti i vanjski jer nemaju isti klasifikacijski nazivnik (toponim nerazjašnjene etimologije ne spada u podjelu po motivaciji).

Uz etimološko-motivacijsku tipologiju toponima, u većini su toponomastičkih radova prisutne i leksikološko-gramatičke podjele samih jezičnih izraza. Te podjele imaju za nas manju toponomastičku vrijednost u kontekstu kvalitativnih analiza, ali svakako su važne za one kvantitativne. Tek kada sagledamo ukupnost jezičnih oblika toponimije nekoga geografskog areala možemo dobiti vrijedne spoznaje o procesima toponimizacije i samim time o kulturi, migracijama, jezičnim kontaktima i brojnim drugim karakteristikama imenovatelja. S obzirom na to da ovaj rad izlazi u obliku svojevrsnih uputa za korištenje pojedinačnih obrada toponomastičkih zona cresko-lošinjskog arhipelaga, prave primjere takvih analiza tek treba izraditi. No, u svakom slučaju, neka od svojstava toponima kao jezičnih izraza za koje znamo da će se kvantitativno obrađivati jesu: (1) rod, (2) broj, (3) vrsta imenice po nastanku, (4) složenost (jednorječni, višerječni) i (5) afiksalnost.

Posebno je pitanje i ono jezika davatelja, odnosno jezičnog porijekla toponimijskih likova. U našem istraživanju daleko najveći broj toponima zauzimaju hrvatske riječi, i to lokalnih idioma. Iako malobrojne, posebno su zbog svoje slojevitosti zanimljive one romanskoga, ali i drugog porijekla.

Za kvantitativnu analizu od koristi će biti i neke nejezične vrijednosti toponima kao što su pitanje izvora informacije (informant, kartografska ili pisana građa).

Posebne podjele koje izlaze iz standardne etimološko-motivacijske i leksikološko-gramatičke podjele nalazimo i kod drugih autora.

3.4. Pisana i usmena toponimija

Drugi je pristup vezan uz odnos kartografije i toponimije. Taj odnos lijepo definira Skračić (2009: 149) u poglavlju „'Narodna' i kartografska imena": „Osobitu skupinu predstavljaju ona imena – kako smo već najavili – koja nisu zabilježena na zemljovidima, a pouzdano se zna da postoje u upotrebi lokalne, a nekada i šire zajednice. Odmah se postavlja pitanje zašto se ova imena (nazovimo ih *narodna*) ne nalaze na zemljovidima, a nalaze se neka druga, koju većina korisnika – uz ostalo i zato što su potvrđena na karti – smatra ispravnima. Odgovor kartografa i svih koji se na ovaj ili onaj način bave bilježenjem imena jest da su ona općepoznata. Kriterij poznatosti imena iznimno je važan u toponomastici, no sa strogo jezične točke gledišta mogao bi se smatrati irelevantnim."[20]

Mi ćemo se, kako je i prethodno pojašnjeno, svojom metodologijom u prvom redu oslanjati na terenski rad, a i po pitanju ubikacije i po pitanju autentičnosti imenskih oblika najviše ćemo vjerovati autohtonim ispitanicima kako su definirani u §2.2. No, s obzirom na uočen velik broj nepodudarnosti između kartografskih i narodnih imena, posebnu pažnju posvećujemo i kartografskim imenima. U nastavku slijedi nekoliko primjera razlike između toponima zabilježenih na HOK-ovoj karti od onih prikupljenih u razgovoru s ispitanicima, HOK: *Gumnence* – informant: *Gumence* (Merag), HOK *Petarec* – inf. *Peterec* (Merag), HOK *Miračine* – inf. *Miracini* (Pernat), HOK *Zala Draga* – inf. *Zela Draga*, HOK *Arkove Ogradice* – inf. *Arkova Ograjica* (Dragozetići), HOK *otok Zeča* – inf. *otok Zajca* itd.

Svoj osvrt na odnos narodnih i kartografskih imena Skračić (2009: 149) završava izrazom nade: „Postoji li način da se i etnojezična komponenta pomiri s obavijesnom, pitanje je na koje treba tražiti odgovor." Pa možda i postoji u toponomastičkoj kartografiji, zar ne? Naš je konačni cilj sveobuhvatni toponomastički atlas cresko-lošinjskog arhipelaga koji može poslužiti kao podloga za brojne druge kartografske forme od turističkih preko gospodarskih i strateško-razvojnih (usp. npr. https://map.kastelir.eu/hr/node/864).

[20] Za više o odnosu kartografije i toponimije v. u: Perono Cacciafoco i Cavallaro (2023: 242–265).

3.5. Spontani i nametnuti toponimi

Na koncu je uzet i kriterij nametnutosti definiran prema Skračiću (2009: 146) koji smatramo posebno zanimljivim u kontekstu očuvanja jezične raznolikosti i općenito jezične politike. Skračić u jednome svojem razmišljanju dijeli motivaciju na spontanu (većina toponima) i nametnutu ili oktroiranu (imena djece, trgova i sl.). Ono što Skračić definira kao nametnuto jest u suštini poseban status pravno motiviranog – pravno, ali nametnuto, za razliku od pravno motiviranih, ali spontanih toponima (npr. *Komunada* ili *Kunfin*). Primjere nametnutih toponima nalazimo diljem jadranskog areala, pa tako i na Kvarnerskim otocima, kao posljedicu standardizacije toponima (usp. *Omišalj* umjesto *Omišej*). Na Cresu također bilježimo brojne primjere od mjesta *Merag* (umjesto *Mereh*) i njegove trajektne luke *Smokovac* (umjesto *Smokovec*) preko mjesta *Martinšćica* (umjesto *Martišnica*) do *Vranskog jezera* (umjesto *Jezero*).

Nametanje se pritom odvija na administrativnoj razini odlukama o preimenovanju, a u kolokvijalnu upotrebu ono ulazi primarno kroz prometnu signalizaciju, turističke brošure i, naravno, kartografiju. Kartografija je pritom vjerojatno najvažniji medij kroz koji se uvode nametnuti toponimi jer se, za razliku od pisane građe, lako umnožava, lako prenosi i dugotrajno koristi, a – za razliku od prometne signalizacije – nije vezana za geografski areal, nego utječe na mnijenje neovisno o lokalnom prostoru, pa i o fizičkom prostoru općenito (digitalne forme karata poput Google Maps i sl.).

4. Prezentacija rezultata

Četvrta i posljednja cjelina obuhvaća prezentaciju rezultata dobivenih provedenim istraživanjem. Toponimi se u radu pojavljuju na dvije konceptualno bitno različite ravni – kao dio tekstualnoga korpusa rada i kao pisani elementi slikovnog medija – toponimijske karte. U oba slučaja na prezentaciju toponima primjenjuju se neka opća pravila.

Prema Centru za jadransku onomastiku i etnolingvistiku, organizacija toponimske građe prikupljene na terenu započinje uspostavom relevantnoga toponimskog korpusa odabranoga geografskog areala (Skračić 2011: 131). Prema Skračiću (2011: 135), korpus treba korespondirati s toponomastičkom kartom i abecednim kazalom koje je iz njega izvedeno. Dakle tri su artefakta organizacije i prezentacije građe prema zadarskoj školi – toponomastička karta, kazalo pojmova i korpus toponima.

U našem sustavu postoje samo dva elementa jer smo zbog primjene QGIS-a izbjegli nužnost kazala pojmova. Ono je u suštini i dalje prisutno, ali je zapravo dio arhitekture sustava, a ne poseban dokument. Naš je korpus predstavljen u dva temeljna formata: kao *toponomastička karta* i *korpus toponima*. Pritom je karta stvorena u digitalnom okruženju te se može prezentirati bilo kao cjelina, bilo kao manji detalji uz dinamičnu redukciju toponima već prema potrebama analiza i ograničenjima mjerila.

Što se strukture samog rada tiče, prema tipologiji motivacije imenovanja napravljena je temeljna podjela korpusa, a unutar svakog skupa formiranog prema motivacijskom tipu oblici su poredani abecedno. Svaka je skupina toponima obrađena i kao zasebna cjelina, a u njoj su oblici prema potrebi dodatno etimološki razjašnjeni. U uvodu za svaki skup navedene su napomene vezane uz broj i strukturu te eventualne specifičnosti skupa.

Pri pisanju toponima velik problem predstavlja pisanje velikoga i malog slova u višerječnim toponimskim izrazima. U bilježenju se oslanjamo na Skračićevu (2011: 151) tezu da „Sve sastavnice toponimskog lika imaju jednak toponimni status, bile one značenjski prozirne ili ne, apelativne ili onimne". U skladu s time sve sastavnice višerječnih toponima osim nepočetnih prijedloga bilježimo velikim početnim slovom.[21]

Što se pak bilježenja na toponimijskoj karti tiče, toponimi su tipografski oblikovani i raspoređeni u skladu sa *Zbirkom kartografskih znakova (mjerila od 1 : 5000 do 1 : 25000)*, tj. *Pravilnikom o kartografskim znakovima* Državne geodetske uprave Republike Hrvatske uz neke manje promjene zbog usklađivanja s logikom toponimijskih tipologija pisanih u prethodnom poglavlju.

5. Zaključak

U ovom radu definirali smo metodološku matricu za toponomastičko istraživanje cresko-lošinjskog arhipelaga. Odredili smo toponomastičke zone na Cresu i Lošinju te susjednim otocima koje ćemo obrađivati kao pojedinačne cjeline kroz prizmu kvalitativnih analiza, u prvom redu etimološko-motivacijskog tipa. Vremenski smo rad podijelili u nekoliko cjelina počevši od izučavanja pisane povijesne građe te jezične i kartografske građe. Slijedi terensko istraživanje kojem posvećujemo najveću pažnju u svojoj metodološkoj shemi, a istraživački proces završava analizom i sistematizacijom građe te u konačnici prezentacijom rezultata.

[21] Za ostale varijante v. u: Horvat (2018: 94–95), Skračić (2011: 150–152).

U terenskom radu primijenili smo specifičnim zahtjevima cresko-lošinjskog arhipelaga prilagođenu metodu ispitivanja koju nazivamo *metoda kognitivne mape u realnom vremenu*. Ta metoda spaja koncepte preuzete iz *teorije spoznaje prostora* (eng. *spatial cognition*) s metodama toponomastičkih istraživanja. Procesi spoznaje prostora dobro su istraženo i opisano područje kognitivnih praksi kojima provodimo konceptualizaciju prostora i komuniciramo s drugim ljudima svoje koncepte o prostoru. Samim time to je kognitivna matrica u kojoj nastaje i proces imenovanja prostornih elemenata, odnosno proces jezične identifikacije prostora koja je predmetom izučavanja toponomastike. Spajanjem tih dvaju pristupa dobivamo kompletniju metodološku matricu koja omogućuje kvalitetniju ubikaciju i razumijevanje koncepcija prostora autentičnih ispitanika, što može biti od presudne važnosti za razumijevanje etimološko-motivacijskih veza u toponimiji.

Osim samog procesa ispitivanja, koji smo detaljno opisali na osnovi prakse provedene na više od 70 ispitanika s otoka Cresa i Lošinja, koliko ih brojimo do trenutka pisanja ovih redova, opisali smo i tipologiju samih ispitanika i kvalitete po kojima ih razlikujemo. Naglasili smo važnost kretanja prostorom i komunikaciju na lokalnome jezičnom idiomu u radu s ispitanicima te smo u skladu s teorijama spoznaje prostora razvili vlastiti pristup povezivanju mentalnih predodžbi prostora između ispitivača i ispitanika kao nuždan preduvjet za cjelovito razumijevanje autentičnih procesa imenovanja u prostoru.

Vezano uz sistematizaciju i analizu korpusa držali smo se provjerenih metoda i tipologija uglavnom hrvatskih toponomastičara koje smo ukratko predstavili. Ujedno smo i usporedili neke razlike u pristupima, kako između samih hrvatskih, tako i u odnosu hrvatskih i stranih toponomastičkih praksi. Svoju smo sistematizaciju prilagodili specifičnostima areala koji obrađujemo i iznijeli smo svoje varijante kako etimološko-motivacijske, tako i leksikološko-gramatičke klasifikacije toponima. Obradili smo i nekoliko posebnih slučajeva toponomastičkih podjela koje smo izdvojili iz osnovne tipološke matrice. Pritom smo promišljali ne samo metode kvalitativne obrade građe koja je u dobroj mjeri već i provedena po pojedinim zonama nego i one kvantitativne, koju tek planiramo u idućim fazama istraživanja.

Na koncu, pojasnili smo i pristup prezentaciji rezultata koji baziramo na standardnim formama poput abecednog popisa toponima, toponomastičkoga korpusa i toponomastičke karte. Toponomastička karta izrađena je u QGIS-u, čime se omogućuje fleksibilnije baratanje građom i na razini obrade (pogotovo kvantitativnih analiza) i na razini samog prikaza rezultata. Uz to, u prezentaciji

donosimo i pregled diskrepancija između pisane i usmene toponimije koju smatramo bitnim pitanjem u kontekstu očuvanja lokalne toponimijske baštine.

Literatura

Andrijašević 2021: Ivana Andrijašević, „Gračka toponimija“, *Folia onomastica Croatica*, 30, 2021, 1–22.

Bašić 2009: Martina Bašić, „Crikvenička toponimija“, *Folia onomastica Croatica*, 18, 2009, 1–52.

Battersby i Golledge 2008: Sarah Battersby, Reginald Golledge, „Spatial Cognition“, *Encyclopedia of Geographic Information Science*, dostupno na https://sk.sagepub.com/ency/edvol/embed/geoinfoscience/chpt/spatial-cognition?utm_source=chatgpt.com, pristupljeno 14. listopada 2025.

Bertoša 2020: Slaven Bertoša, „Del castello di Lubenizze sull'isola di Cherso con particolare riferimento a un investitura veneziana del 1793“, *Atti*, L, 1, 2020, 372–397.

Blair i Tent 2021: David Blair, Jan Tent, „A Revised Typology of Place-Naming“, *Names*, 69, 4, 2021, 30–47.

Brozičević 1973: Mate Brozičević, „O postanku imena otoka Lošinj“, *Otočki ljetopis Cres–Lošinj*, 1973, 221–222.

Brozović Rončević 1998: Dunja Brozović Rončević, „Romansko-hrvatski dodiri u toponimiji Istre i kvarnerskih otoka“, *Folia onomastica Croatica*, 7, 1998, 1–21.

Brügger et al. 2019: Annina Brügger, Kai-Florian Richter, Sara Irina Fabrikant, „How does navigation system behavior influence human behavior“, *Cognitive Research: principles and Implications*, 4, 5, 2019 (https://doi.org/10.1186/s41235-019-0156-5).

Crnković 1988: Nikola Crnković, „Ime otoka Lošinja“, *Vjesnik HARiP*, 30, 1988, 21–46.

Ćus-Rukonić 2013: Jasminka Ćus-Rukonić, *Utvrde cresko-lošinjskog otočja od pretpovijesti do današnjih dana*, Lošinjski muzej, Mali Lošinj 2013.

Dobrović 2006: Frane Dobrović, *Sličice iz Cresa*, Pino Tuftan, Rijeka 2006.

Epstein et al. 2017: Russell A. Epstein et al., „The cognitive map in humans: Spatial navigation and beyond“, *Nature Neuroscience*, 20, 1504–1513 (https://doi.org/10.1038/nn.4656).

Fortis 1771: Alberto Fortis, *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero*, Presso Gaspare Storti, Venezia 1771.

Fučić 1990: Branko Fučić, *Apsyrtides*, Narodno sveučilište, Mali Lošinj 1990.

Geoportal = Državna geodetska uprava. (n.d.). *Geoportal DGU* [Geoportal], dostupno na: https://geoportal.dgu.hr.

HOK = *Hrvatska osnovna karta 1: 5000*. 1954–2009. Državna geodetska uprava.

Horvat 2018: Joža Horvat, *Toponimija ludbreške Podravine*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, 2018.

Houtzagers 1985a: Hubrecht Peter Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Rodopi, Amsterdam 1985.

Houtzagers 1985b: Hubrecht Peter Houtzagers, „Vowel systems of the ekavian dialects spoken on Cres and Lošinj", *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 27–28, Novi Sad 1985, 885–893.

IP = *Istrapedia. Istarska internetska enciklopedija*. Dostupno na https://www.istrapedia.hr/hr/, pristupljeno 7. listopada 2025.

Imamović 1987: Enver Imamović, *Otoci Cres i Lošinj od ranog srednjeg vijeka do konca XVIII stoljeća*, Otočki vjesnik – Zavičajna biblioteka 1, Mali Lošinj 1987.

Ishikawa i Montello 2006: Ishikawa, Toru; Montello, Daniel R., „Spatial knowledge acquisition from direct experience in the enviroment: Individual differences in the development of metric knowledge and the integration of separately learned places", *Cognitive Psychology*, 52, 2006, 93–129.

Ivšić Majić 2013: Dubravka Ivšić Majić, *Istraživanja predslavenskoga sloja u hrvatskoj toponimiji*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2013.

Jaeger et al. 2023: Allison J. Jaeger et al., „Using a picture (or a thousand words) for supporting spatial knowledge of a complex virtual enviroment", *Cognitive Research: Principles and Implications*, 8, 48, 2023 (https://doi.org/10.1186/s41235-023-00503-z).

Jurić 2010: Ante Jurić, „Specifični toponimijski leksik (na primjeru sjevernodalmatinske obalno-otočne toponimije)", *Folia onomastica Croatica*, 19, 2010, 135–150.

Jurić i Vuletić 2016: Ante Jurić, Nikola Vuletić, „Toponimija naselja Sv. Filip i Jakov", *Folia onomastica Croatica*, 15, 2016, 81–112.

Jurišić 1956: Blaž Jurišić, „Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja", *Anali Leksikografskog zavoda FNRJ*, 3, 1956, 5–181 (+ karte).

Kapović 2006: Mate Kapović, „Toponimija sela Prapatnice u Vrgorskoj krajini", *Folia onomastica Croatica*, 15, 2006, 113–131.

Klatzky 1998: Roberta L. Klatzky, „Allocentric and Egocentric Spatial Representations: Definitions, Distinctions, and Interconnections“, u: Christian Freksa, Christopher Habel, Karl F. Wender (ur.), *Spatial Cognition. An Interdisciplinary Approach to Representing and Processing Spatial Knowledge*, Springer Verlag, 1998 (https://doi.org/10.1007/3-540-69342-4_1).

Krivičić 1993: Ivan Krivičić, „O površinama otoka Cresa i Krka“, *Geodetski list*, 47(70), 4, 1993, 370–372.

Lemesich 1913: Nicolò Lemesich, *Carta dell'isola di Cherso 1 – 15000*, Cres 1913.

Lozić Knezović 2018: Katarina Lozić Knezović, „Obalni toponimi otoka Brača – prilog Bračkoj toponimiji Petra Šimunovića“, *Folia onomastica croatica*, 27, 2018, 47–69.

Lynch 1960: Kevin Lynch, *The Image of the City*, The MIT Press, 1960.

Maarten 2006: Jacobs Maarten, *The production of mindscapes: A comprehensive theory of landscape experience*, doktorska disertacija, Wageningen University, 2006.

Marasović Alujević i Lozić Knezović 2011: Marina Marasović Alujević, Katarina Lozić Knezović, „Obalni toponimi otoka Šolte“, *Časopis Hrvatskih studija*, 7/1, 2011, 389–443.

Marasović Alujević i Borovina 2022: Marina Marasović Alujević, Ana Borovina, „Toponimija Blata na otoku Korčuli – tragovi romanstva u hrvatskim jezičnim spomenicima“, *Studia Polensia*, 11/1, 2022, 7–34.

Matijašić 1990: Robert Matijašić, „Le isole di Cherso e Lussino in età romana“, *Atti*, XX, 1, 1990, 255–273.

Miloš 2015: Irena Miloš, „Fonološki opis govora Ustrina“, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 19, 2015, 207–216.

Mirosavljević 1959: Vladimir Mirosavljević, „Prethistorijska nalazišta na otocima Lošinju i Cresu“, *Ljetopis JAZU za 1956*, knj. 63, Zagreb 1959, 298–310.

Mohorovičić 1954: Andre Mohorovičić, „Prilog analizi razvoja historijske arhitekture na otocima Cresu i Lošinju“, *Ljetopis JAZU za 1951-1952*, knj. 59, Zagreb 1954, 211–226.

Montello 2005: Daniel R. Montello, „Navigation“, u: Priti Shah i Akira Miyake (ur.), *The Cambridge Handbook of Visuospatial Thinking*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, 257 – 294.

Perono Cacciafoco i Cavallaro 2023: Francesco Perono Cacciafoco, Francesco Cavallaro, *Place names. Approaches and Perspectives in Toponymy and Toponomastics*, Cambridge University Press, Cambridge 2023.

Rakovac 2006: Milan Rakovac, *Kvarnerski otočni lucidar*, Dom i svijet – Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Matica hrvatska-Ogranak Mali Lošinj, Zagreb – Mali Lošinj 2006.

Rieser et al. 1980: John J. Rieser, Jeffrey J. Lockman, Herbert L. Pick, jr., „The role of visual experience in knowledge of spatial layout", *Perception and Psychophysics*, 28, 3, 1980, 185–190.

Siegel i White 1975: Alexander W. Siegel, Sheldon H. White, „The development of spatial representations of large-scale enviroments", *Advances in Child Development and Behavior*, 10, 1975, 9–55.

Sintich 1995: Mario Sintich, „Napomene o govoru Dragozetića", *Fluminensia*, 7, 1, 1995, 63–79.

Skok 1950: Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1950.

Skračić 2009: Vladimir Skračić, „Višeimenost u jadranskoj nesonimiji (na primjeru kornatskog otočja)", *Geoadria*, 14, 1, 2009, 141–163.

Skračić 2011: Vladimir Skračić, *Toponomastička početnica*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011.

Slukan Altić 2000: Mirela Slukan Altić, *Stari zemljovidi otoka Cresa*, Centar za održivi razvoj-Ekopark Pernat, Rijeka 2000.

Slukan Altić 2017: Mirela Slukan Altić, *Otok Cres na starim kartama*, Creski muzej, Cres 2017.

Stražičić 1981: Nikola Stražičić, *Otok Cres. Prilog poznavanju geografije naših otoka*, Otočki ljetopis Cres – Lošinj 4, Mali Lošinj 1981.

Struna = *Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2023, dostupno na http://struna.ihjj.hr/, pristupljeno 10. listopada 2025.

Šimunović 1984–1985: Petar Šimunović, „Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 10–11, 1, 1984–1985, 147–200.

Šimunović 1991: Petar Šimunović, „Cresko-lošinjska sutvija i u vezi s njom", *Senjski zbornik*, 18, 1, 1991, 129–136.

Šimunović 1998: Petar Šimunović, „Pabirci iz cresko-lošinjske dijalektologije i toponimije", *Folia onomastica Croatica*, 7, 1998, 267–280.

Šimunović 2005: Petar Šimunović, *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005.

Šimunović 2009: Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2009.

Šimunović 2013: Petar Šimunović, „Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj“, *Folia onomastica Croatica*, 22, 2013, 147–214.

Tent 2015: Jan Tent, „Approaches to Research in Toponymy“, *Names*, 63, 2, 2015, 65–74.

Tentor 2020 [1907]: Mate Tentor, *Čakavski dijalekt grada Cresa*, Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj, Mali Lošinj 2020 [1907].

Tolman 1948: Edward C. Tolman, „Cognitive maps in rats and men“, *The Psychological Review,* 55**,** 4, 1948, 189–208.

Vajs 1982: Nada Vajs, „Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana“, *Filologija*, 11, 1982, 297–328.

Velčić 2003: Nikola Velčić, *Besedar bejske tramuntane*, Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj, Mali Lošinj – Beli – Rijeka 2003.

Veljković 2012: Žarko B. Veljković, „Što znači † Lošin, Lošinj“, *Folia onomastica Croatica*, 21, 2012, 195–206.

Vidović 2019: Domagoj Vidović, „Pogled u toponimiju Kotorskoga zaljeva“, *Studia lexicographica*, 13, 24, 2019, 97–122.

Vidović i Bilafer 2023: Domagoj Vidović, Branimir Bilafer, „Pogled u toponimiju Risanskog zaljeva“, *Folia onomastica Croatica*, 32, 2023, 115–135.

Zbirka kartografskih znakova (mjerila od 1: 5000 do 1: 25000). Pravilnik o kartografskim znakovima „Narodne novine“, br. 15/2020, Državna geodetska uprave Republike Hrvatske, Zagreb 2020.

Branimir Paškvan, Nina Spicijarić Paškvan

Methodological approach to the toponomastic research of the Cres–Lošinj archipelago

Summary

This paper presents a survey of toponomastic methodology and typology used in field research on the Cres–Lošinj archipelago in the Adriatic Sea. The research process can be divided in four units: The first unit encompasses the study of written historical, linguistic, cartographic, and archival materials. In this step, the theoretical and historical framework of the research is established. The second, and methodologically most significant, unit is the fieldwork, which places the researcher in direct contact with the informants — the key bearers and transmitters of toponymic heritage. To ensure the most reliable data collection, the Real-Time Cognitive Mapping method has been suggested as toponymic approach. This method considers navigation processes that originally constituted toponyms, and by means of which they are transferred as elements of mental configurations of space or surveys. The third stage involves the transcription of audio recordings, their linguistic and etymological analysis, and the systematization of the collected toponyms. In this phase, a unique corpus of toponyms is formed and categorized according to the motivational basis of name formations. This step is accompanied by the compilation of an alphabetical index. The fourth unit comprises cartographic processing. The toponyms are entered into a specialized digital map created using the Croatian Base Map (HOK) and the QGIS program. QGIS is used to create a spatially referenced database that enables quantitative analyses of toponyms.

Keywords: *Real-Time Cognitive Mapping; toponymic and toponomastic methodology; QGIS in toponymy; toponymisation as a method of navigation; Cres and Lošinj.*